

Vysoká škola: Univerzita Karlova

Fakulta: Právnická

Katedra: Trestního práva

Školní rok: 2005 / 2006

PROHLÁŠENÍ

Prohláším, že diplomovou práci na téma „Trest obecně prospěšných prací a jeho výkon“

Téma diplomové práce: TREST OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH
PRACÍ A JEHO VÝKON

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Marie Vanduchová, Csc.

Diplomant: Dana Kučerová

V Teplicích dne 2. Vrázova 2239/10

Teplice

415 01

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma „Trest obecně prospěšných prací a jeho výkon“, jsem vypracovala samostatně. Veškerou použitou literaturu uvádím v příloženém seznamu.

Dana Kučerová
Dana Kučerová

V Teplicích dne 25.3.2006

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATOK

1 ÚVOD

2 ALTERNATIVNÍ TRESTY

2.1 Příčiny zavádění alternativních trestů

2.2 Značka pohledu na pachatele

2.3 Druhy alternativních trestů

2.4 Systém trestů v českém právu

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji tímto za pomoc při vypracování diplomové práce JUDr. Marii Vanduchové, Csc., probačnímu úředníkovi PMS ČR Mgr. Emilovi Fleishmannovi a trestním soudcům působících na Obvodním soudě pro Prahu 2 a na Okresním soudě v Teplicích.

4.1 Úprava v trestním zákoně

4.2 OPP jako druh trestu

4.3 Pracovní činnosti odsouzeného

4.4 Výše trestu OPP

4.5 Souhlas pachatele s uložením trestu OPP

4.6 Stanovená doba

4.7 Přeměna v trest odnětí svobody

4.8 Zvláštní úprava pro mládež

5 PROCESNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA

5.1 Nařízení výkonu trestu OPP

5.2 Subjekty zapojené na výkon trestu

5.3 Rozhodnutí o změně výkonu trestu

6 PROBAČNÍ A MEDIÁČNÍ SLUŽBA

6.1 Funkce Probační a mediáční služby

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	6
1 ÚVOD	7
2 ALTERNATIVNÍ TRESTY	9
2.1 Příčiny zavádění alternativních trestů	9
2.2 Změna pohledu na pachatele	10
2.3 Druhy alternativních trestů	11
2.4 Systém trestů v českém právu	13
3 ZAVEDENÍ TRESTU OPP DO ČESKÉHO PRÁVA	16
4 HMOTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA	18
4.1 Úprava v trestním zákoně	18
4.2 OPP jako druh trestu	19
4.3 Pracovní činnost odsouzeného	22
4.4 Výše trestu OPP	24
4.5 Souhlas pachatele s uložením trestu OPP	26
4.6 Stanovená doba	27
4.7 Přeměna v trest odnětí svobody	29
4.8 Zvláštní úprava pro mladistvé	31
5 PROCESNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA	35
5.1 Nařízení výkonu trestu OPP	35
5.2 Subjekty zapojené na výkonu trestu	37
5.3 Rozhodnutí o změně výkonu trestu	38
6 PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA	42
6.1 Funkce Probační a mediační služby	42

6.2	Působení Probační a mediační služby při trestu OPP	43
7	TREST OPP V ZAHRANIČNÍCH ÚPRAVÁCH	46
7.1	Německo	46
7.2	Holandsko	48
7.3	Dánsko	50
7.4	Anglie	50
7.5	Francie	51
7.6	USA	52
7.7	Shrnutí	53
7.8	Porovnání české a zahraniční úpravy	53
8	POZNATKY ZÍSKANÉ Z PRAXE	55
8.1	Praktické poznatky z činnosti soudů	55
8.2	Činnost probačních úředníků v praxi	60
9	ZÁVĚREČNÉ SHRUTÍ	64
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	67
	PŘÍLOHA	69

Seznam použitých zkratk

OPP	- obecně prospěšné práce
TZ	- trestní zákon
TŘ	- trestní řád
ZMS	- zákon o soudnictví ve věcech mládeže
PMS	- Probační a mediační služba

normy, hodnoty a je ohroženo její integritát jako samostatného systému. Před uzavíratelnými delikty poskytuje společnost ochranu pomocí trestního práva, a to tím způsobem, že protisociální jednání, jejichž nebezpečnost představuje nebezpečnost pro společnost, kvalifikují jako trestné činy, stanoví právní jejich skutky a následně i tresty, které hrozí tomu, kdo se takového činu dopustí. Trestní právo představuje jeden z právních prostředků, které regulují mezinárodní vztahy a zajišťují mír ve společnosti. Mezi prostředky má ale specifickou funkci, ačkoliv by také být použito i pro jiné účely, kdy ostatní právní nástroje selhaly.

Ve způsobu reagování společnosti na trestné činy začíná nenadrážet místo výkonu trestu. Trest v trestněprávním vymezení představuje jeden z prostředků ochrany společnosti, jichž používá stát při plnění svých funkcí vešle prostředky politických, ekonomických, kulturních a výchovných. Úloha trestu závisí v tom, že je prostředkem v reakci státu k chráně společnosti a oběti před trestnými činy.¹

Názory na tresty a způsoby trestání, postoj k pachatelům trestné činnosti, způsobů zacházení s nimi vždy odrážejí kulturní, ekonomické a jiné podmínky, jako jsou například právní a svobodám a vztah daného státu k jedinci. Nejvýznamnější rozdíl ve způsobu trestání jednotlivých zemí můžeme spatřovat v možnosti uložení trestu smrti.

V posledních desetiletích zaznamenáváme ve většině zemích svět změny a je tak nutné zabývat se otázkou, jak reagovat na kriminalitu a jak zacházet s pachateli. Kriminalita se stává masovým jevem. Státy musí řešit problémy přeplázanosti věznic. Nadto kriminalita nese sebou i další problémy, které tkví v tom, že účinek trestu přestává být domatečný a k resocializaci pachatele také nedochází. V druhé polovině 20. století se objevuje mnoho kritiků výše popsaného stavu kriminality. Každá z nich je v krizi trestu odnětí svobody. Východisko úniku z této situace se spatřuje v rozšíření státu prostředků, které mají sloužit při ústřední k dispozici.

V sedmdesátých letech se ve různých státech světa objevují reformy trestání. Cílem všech je najít účinné alternativy k uvěznění. Nejvíce alternativní tresty jsou už existující.

¹Novák, O., Doležal, A., Křížek, J., Vlachová, M. a kol. Trestní právo trestné činnosti. Praha: MFF, 2010, s. 207.

1 Úvod

Každé společenství lidí si vytváří systém pravidel a povinností, které by měly být jejími členy dodržovány. Ve státě je systém pravidel nazýván právním řádem, který sice zaručuje občanům práva, ale stanoví i určité limity chování, které by neměly být překročeny. V každé společnosti ale nastávají situace, kdy jsou porušovány její základní normy, hodnoty a je ohroženo její fungování nebo samotná existence. Před nejzávažnějšími delikty poskytují společnosti ochranu normy trestního práva, a to tím způsobem, že protispolečenská jednání, jejichž nebezpečnost přesahuje nebezpečnost přestupků, kvalifikují jako trestné činy, stanoví přesně jejich znaky a současně i tresty, které hrozí tomu, kdo se takového činu dopustí. Trestní právo představuje jeden z právních prostředků, které regulují mezilidské vztahy a zajišťují mír ve společnosti. Mezi prostředky má ale specifickou funkci, mělo by totiž být použito teprve tehdy, kdy ostatní právní nástroje selhaly.

Ve způsobu reagování společnosti na trestné činy zaujímá nenahraditelné místo systém sankcí. „Trest v trestněprávním vymezení představuje jeden z prostředků státního donucení, jichž používá stát při plnění svých funkcí vedle prostředků politických, ekonomických, kulturních a výchovných. Úloha trestu záleží v tom, že je prostředkem v rukou státu k ochraně společnosti a občanů před trestnými činy.“¹

Názory na tresty a způsoby trestání, postoj k pachatelům trestné činnosti, způsoby zacházení s nimi vždy odráží kulturní, ekonomickou úroveň státu, jeho postoj k občanským právům a svobodám a vztah daného státu k jedinci. Nejvýraznější rozdíl ve způsobu trestání jednotlivých zemí můžeme spatřovat v možnosti uložení trestu smrti.

V posledních desetiletích zaznamenáváme ve většině zemích růst zločinnosti a je tak nutné zabývat se otázkami, jak reagovat na kriminalitu a jak zacházet s pachateli. Kriminalita se stává masovým jevem. Státy musí čelit problému přeplněnosti věznic. Nadměrná kriminalita nese sebou i další problémy, které tkví v tom, že účinek trestu přestává být dostatečný a k resocializaci pachatele tak nedochází. V druhé polovině 20. století se objevuje mnoho kritiků výše popsaného stavu kriminality, kteří shodně hovoří o krizi trestu odnětí svobody. Východisko úniku z této situace se spatřuje v rozšíření škály prostředků, které mají soudy při trestání k dispozici.

V sedmdesátých letech se ve různých státech světa objevují reformy trestání. Cílem všech je najít účinné alternativy k uvěznění. Některé alternativní tresty sice už existovaly,

¹ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: ASPI Publishing, 2003 str.269

jako podmíněné odsouzení, peněžitý trest nebo zákaz pobytu, bylo ale třeba najít nové formy trestání, které by rozšířily stávající počet. Bylo tak nezbytné najít nové tresty, které by v sobě zahrnovaly určitou újmu a zároveň nepřekračovaly hranici nezbytnou k dosažení účelu trestu. Tresty, které by byly postaveny na projevu důvěry vůči pachateli a motivovaly by ho k žádoucímu chování. Pachatel by mohl svůj trest vykonat na svobodě, nebyl by vytržen ze svého sociálního prostředí a po odpykání sankce by měl trestní rejstřík bez záznamu.

Nejvýznamnějším z nových alternativ k uvěznění se stal trest obecně prospěšných prací, který se v mnoha zemích zařadil mezi tři nejvíce ukládané sankce. Společně s trestem podmíněného odsouzení a peněžitým trestem výrazně přispívá ke snižování počtu ukládaných krátkodobých trestů odnětí svobody.

Rok 1996 byl pro českou trestní justici velice důležitým rokem, neboť novela trestního zákona zavedla trest obecně prospěšných prací. Většina západoevropských zemí Českou republiku v zavedení trestu obecně prospěšných prací, jedné z nejslibnějších alternativ k trestu odnětí svobody posledních desetiletí, předešla. Mnoho jejich zkušeností bylo zapracováno do naší úpravy. Přesto se v mnoha ohledech pojetí trestu OPP liší.

Trest OPP v sobě zahrnuje všechny požadavky na spravedlivý a účinný trest. Práce by měla na pachatele působit výchovně. Měla by mu pomoci zařadit ho zpět do života bez zločinů. Navíc svou bezplatnou prací odčिňuje společnosti svůj dluh.

Cílem této práce je nahlédnout do praktického užívání alternativních trestů, zejména pak trestu OPP, který se stal v České republice jedním z nejčastěji užívaných trestů ze systému alternativního řešení trestních věcí. Ve své práci se snažím rovněž poukázat na zkušenosti jednotlivých subjektů podílejících se na výkonu trestu OPP, protože ukládání tohoto trestu vyžaduje kromě soudů i součinnost Probační a mediační služby České republiky a institucí, které nabízejí odsouzeným místa pro vykonání trestu.

Možnost využívání této alternativy je velkým přínosem jednak pro samotné odsouzené, kteří se tímto vyvarují konfrontace s vězeňským prostředím, ale současně i pro širší společnost, pro kterou je tento systém finančně i humánně přijatelnější.

2 Alternativní tresty

2.1 Příčiny zavádění alternativních trestů

V posledních desetiletích minulého století celý svět zaznamenává stále větší nárůst kriminality. Přitom nejde už jen o tradiční trestnou činnost, která je představována trestnými činy proti majetku, násilnou trestnou činností, drobnou trestnou činností jako vandalismus, řízení motorového vozidla pod vlivem alkoholu nebo překročení povolené rychlosti. Narůstá kriminalita související s drogovou závislostí, kriminalita životního prostředí a počítačová kriminalita. Státy dospívají k tomu, že dosavadní trestní sankce nestačí. Jsou zde problémy s přeplněností věznic a nedostatkem finančních prostředků na podporu systému trestní justice. Reforma se stává nevyhnutelnou.

Trest odnětí svobody je stále více podrobován kritice, která směřuje zejména na jeho neefektivnost a vysoké finanční náklady. Vysoký počet odsouzených, který převyšuje kapacitu vězeňských zařízení, znesnadňuje sociální rehabilitaci vězňů a přináší problémy související s nedostatkem pracovních příležitostí a kvalitního personálu ve věznici. Vlna kritiky se obrací zejména na krátkodobé tresty odnětí svobody, které mají tyto hlavní nedostatky:

- a) neposkytují dostatek času k převýchově pachatele, ale přesto tento čas postačuje k tomu, aby na odsouzeného působily škodlivě vlivy vězeňského prostředí,
- b) jsou kontraproduktivní, protože jejich odstrašující účinky jsou minimální a pro potenciálního pachatele mohou představovat přijatelné riziko,
- c) tyto tresty jsou projevem určité diskriminace, neboť jsou ukládány nejčastěji osobám, kterým nemohl být uložen trest peněžitý pro jejich zřejmou nedobytnost,
- d) výkon krátkodobých trestů finančně zatěžuje vězeňský systém, protože váže většinu kapacity vězeňských zařízení.

Pro některé odsouzené přesto mohou být krátkodobé tresty velmi citelné a dosti odstrašující, závisí tedy na osobnosti pachatele. Tyto tresty plnily různou úlohu, byly ukládány jako náhradní trest za trest peněžitý, byly využívány jako nástupní období pro resocializační programy nebo jako „šokující zážitek“ pro prvopachatele a samozřejmě jako mírnější varianta k delšímu trestu odnětí svobody. V posledních 25 letech přestávají hrát tyto tresty dominantní funkci a trestní justice se obrací k trestům, které nejsou spojeny s odnětím svobody.

2.2 Změna pohledu na pachatele

Za posledních 20 let se změnil pohled společnosti na pachatele. Společnost nevidí v pachateli jen oběť svých v podstatě nezaviněných kriminálních dispozic a nepříznivých společenských vlivů. Začal být kladen důraz na stanovení přísné odpovědnosti za to, čeho se dopustil. Prevence už přestala být výlučně záležitostí státu, neboť její těžiště se přesunulo na obce, občanská sdružení a jednotlivé občany, kteří si začali uvědomovat svou odpovědnost za vlastní bezpečnost a bezpečnost svých spoluobčanů. Ke změně názorového postavení společnosti samozřejmě přispěla i zvýšená nebezpečnost trestných činů, zejména u násilné a organizované kriminality.

Na konci 20. století životní úroveň lidí dosáhla oproti dřívějšímu období nebyvalého standardu, což bylo způsobeno i tím, že se snížila nezaměstnanost, nesrovnatelně se zlepšila zdravotní a sociální péče i vzdělanost obyvatelstva. Nové objevy vědy a techniky ve svých důsledcích způsobují v poměrně krátkém časovém úseku hluboké a všestranné společenské změny. Citelně se dotýkají mentality, cítění a stylu života převažující části společnosti. V rychle se urbanizující společnosti dochází k atomizaci, depersonalizaci, anonymizaci a k pozvolnému rozpadu tradičních sociálních a interpersonálních vazeb. Téměř obecně sdílené životní cíle úspěchu, bohatství a vysokého společenského postavení i výkonnosti, bez níž jsou tyto cíle v podstatě nedosažitelné, vedou ke stavům frustrace a k deprivaci těch, kterým se takové aspirace nedaří legitimními prostředky naplnit, a proto hledají jiné cesty k naplnění nedosažitelných cílů, které jsou často kriminální povahy. Kriminalita se stále více koncentruje do velkoměst, kde rizika pro pachatele jsou relativně malá, ale kriminogenní příležitosti a šance k dosažení prospěchu velké.

Nejčastější příčinou páchaní trestných činů i dnes zůstává krize v elementární organizační jednotce společnosti – rodině. K ní se často připojuje i zneužívání alkoholu a v posledních letech se šířící závislost na drogách, oslabování morálních zásad a přehnaná touha po materiálních statcích spojená s kultem peněz.

Pachatele soudobé kriminality můžeme rozdělit do tří skupin podle závažnosti jimi spáchaných trestných činů. Do první kategorie zařazujeme pachatele méně závažných úmyslných deliktů, včetně méně závažných nedbalostních trestných činů a přestupků kriminální povahy; v druhé kategorii jsou pachatelé trestných činů střední závažnosti, do nichž lze zařadit značnou část trestných činů klasické tradiční kriminality a závažnější trestné činy nedbalostní a konečně nejnebezpečnější jsou pachatelé nejzávažnějších trestných činů zejména násilné povahy, organizované kriminality, teroristických aktů a

nejzávažnějších trestných činů obecně ohrožujícího charakteru s následkem smrti nebo vážného poškození zdraví více osob. První kategorii pachatelů tvoří nejpříhodnější skupinu odsouzených, kterým je vhodné uložit alternativní tresty nebo použít některou formu odklonu.

V posledních desetiletích se navíc začíná těžiště páchaní trestné činnosti přesouvat do stále mladších věkových kategorií. Mezi pachateli se daleko častěji objevují osoby s dosud čistým trestním rejstříkem, které podle dřívějších kritérií nebyly považovány za kriminálně rizikové, a to z nejrůznějších společenských vrstev.

Alternativní tresty jsou vhodnou sankcí právě pro pachatele méně závažných úmyslných a závažných nedbalostních deliktů, pro pachatele s čistým trestním rejstříkem, mladistvé a mladé dospělé osoby.

2.3 Druhy alternativních trestů

Alternativní tresty můžeme rozdělit na dvě skupiny, pro které je společné, že pachatele plně nezabavují osobní svobody, ale spočívají pouze v plném či částečném omezení některých jeho práv.

První kategorie je tvořena tresty, jejíž hlavní podstatou je omezení osobní svobody pachatele. Do této skupiny řadíme elektronické monitorování užívané v Anglii a Nizozemsku a kontrola pachatele na svobodě užívaná ve Francii a Itálii. Dalším trestem této kategorie jsou peněžité tresty, které zasahují do svobody pachatele s nakládáním s jeho finančními prostředky, stále více využívané ve formě denních pokut.

Druhá kategorie se liší v tom, že není zaměřena jen na trestní postih, ale usiluje rovněž o pozitivní působení a pozitivní odborné vedení. Záměrem těchto trestů je konfrontovat pachatele s následky kriminálního jednání ve smyslu trestu a zároveň zmírnit následky spáchaného činu, odškodnit oběť nebo společnost a posílit odpovědnost pachatele k sobě samému a společnosti. Tento přístup k řešení trestních případů je označován termínem restorativní justice. Do této kategorie patří opatření jako je náhrada škody a kompenzace oběti, mediace mezi poškozeným a obviněným, účast pachatele na kurzech sociálních dovedností a dopravních kurzech zaměřených na prevenci jízdy pod vlivem alkoholu, probace a trest OPP. „Smysl těchto trestů je naplněn až tehdy, když je pachatel ochoten se aktivně podílet na výkonu. Z důvodu potřebné součinnosti pachatele je ve většině právních úprav jako předpoklad pro jejich uložení požadován souhlas pachatele.

Dalším výrazným znakem této kategorie sankcí je potřeba aktivního zapojení širší společnosti do procesu zajištění jejich výkonu, a proto jsou také někdy označovány jako tresty vykonávané ve společenství.²

Hlavním trestem ve všech zemích stále zůstává nepodmíněný trest odnětí svobody. Měl by být ale ukládán jen v nejzávažnějších případech. Jde o nejpřísnější následek trestného činu a tak by měl přicházet v úvahu jen u nebezpečného pachatele, kde jeho uvěznění je potřebné pro společnost nebo jenž spáchal velmi těžký trestný čin, kterým porušil základní společenské hodnoty a právní vědomí občanů natolik, že by veřejnost nepochopila, kdyby trest nebyl vykonán anebo jedná-li se o výkon trestu odnětí svobody jako náhradního trestu.

Od alternativních trestů se očekává, že sníží počty odsouzených ve věznicích a omezí tak jejich přeplněnost. Tyto tresty nesou v sobě ale riziko - pachatel není izolován ve věznici a tím je pro společnost stále nebezpečný. Všechny druhy alternativních trestů jsou ve své podstatě tresty intenzivně probačního typu. Široká paleta možných sankcí umožňuje soudci vybrat si trest, který bude pro pachatele nejvhodnější a bude nejlépe odpovídat závažnosti činu. „Ukazuje se, že je nutno zavést hierarchizaci alternativních trestů tak, aby při porušení podmínek, jehož zjištění je zesílenému intenzivnímu dohledu pravděpodobnější, nemusel být pachateli uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, ale jiný, byť těžší druh alternativního trestu. Jinak by nedošlo ke snížení indexu uvězněných.“³

Pojetí alternativních trestů vychází z toho, že nejen svoboda je ve společnosti ceněna, nýbrž i hodnoty majetkové a hodnota volného času. Hlavními příčinami nahrazení trestu odnětí svobody tresty alternativními jsou tyto:

- a) nemají nevýhody trestu odnětí svobody,
- b) ve věznicích se uvolní místa pro těžší zločince,
- c) na jejich výkon jsou vynakládány podstatně menší náklady,
- d) nepřetrhávají sociální vazby pachatele s prostředím, ve kterém žije,
- e) zohledňují osobnost pachatele a jeho individuální vlastnosti,
- f) napomáhají ke zrychlení trestního řízení.

Ať už soud uloží trest jakýkoliv, očekává se, že vůči pachateli, kterému byl uložen, bude mít punitivní a retributivní charakter. Bude pro něho tedy znamenat určitou újmu a

² Kalmthout, A.M., Ouředníková, L. : Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí — Právní rozhledy číslo 12/1997

³ Osmančík, O. a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha, 1996 str. 14

zároveň na něho bude mít sociálně-rehabilitační účinky. Trest by měl být i formou satisfakce oběti trestného činu a přispět k restituci škody jí způsobené. Samozřejmě podstatnou funkcí trestů je i to, že by měl pachatele odradit od další trestné činnosti

2.4 Systém trestů v českém právu

Podle čl. 39 Listiny základních práv a svobod jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké újmy na právech a na majetku, lze za jeho spáchání uložit. Tresty lze tedy ukládat jen na základě zákona, a tím je trestní zákon č.140/1961 Sb., který v § 27 taxativně vypočítává tyto tresty: odnětí svobody, obecně prospěšné práce, ztráta čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti, zákaz činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, vyhoštění a zákaz pobytu. Kromě nich lze uložit ještě výjimečný trest zvlášť upravený v §29 TZ. Převážnou většinu trestů lze uložit jak samostatně tak vedle jiného. Výjimku tvoří tresty ztráty čestných titulů a vyznamenání a ztráty vojenské hodnosti, které nelze uložit samostatně.

Pojem trest odnětí svobody, tak jak je uveden v § 27 TZ, zahrnuje tři formy této sankce. Jde o nepodmíněný trest odnětí svobody, který pachatel vykonává ve věznicích. Druhou a třetí formu tvoří tresty nespojené s odnětím svobody. Jedná se o podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího dvě léta anebo tři léta, je-li současně stanoven dohled. Tyto druhy trestů mohou být ukládány, jestliže vzhledem k osobě pachatele, k jeho dosavadnímu způsobu života a prostředí ve kterém žije a pracuje a s ohledem na okolnosti případu se má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu (§58 odst.1 TZ). Při obou druhích podmíněného odsouzení soud musí stanovit zkušební dobu na jeden rok až pět let. V této době je odsouzený povinen vést řádný život a vyhovět uloženým podmínkám. V opačném případě se vystavuje riziku, že bude na něm trest vykonán. V případě, že soud vysloví nad pachatelem dohled, znamená to pro odsouzeného, že musí navazovat pravidelný osobní kontakt s úředníkem Probační a mediační služby, spolupracovat při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a podrobit se kontrole při dodržování podmínek stanovených mu soudem nebo vyplývajících ze zákona.

Z alternativních trestů je velmi perspektivní peněžitý trest. Je možné ho uložit za mnoho trestných činů, tedy mimo násilných a jiných těžkých zločinů. Jedná se o sankci jen

„pro bohaté“, je totiž nepoužitelný u nesolventních pachatelů a u pachatelů z vrstev s podprůměrnou životní úrovní. Z teoretického hlediska se zdá, že výkon tohoto trestu je jednoduchý, v praxi mají ale soudy velké obtíže s vymáháním. Ke zdokonalení tohoto trestu by přispěla recepce finského institutu denních pokut, kdy je podle závažnosti trestného činu stanoven počet denních sazeb a podle osobních a hospodářských poměrů pachatele stanovena výše denní sazby.

Do poloviny devadesátých let minulého století byly z alternativních trestů ukládány prakticky jen podmíněné odsouzení a peněžitý trest. Další sankce vymezené v § 27 TZ bylo možné jen stěží pokládat za použitelné a účinné alternativy trestu odnětí svobody. Takový stav nemohl trvat věčně. Stejně jako v jiných evropských zemích byla i u nás nutná reforma, která rozšířila výčet alternativních trestů. Novela trestního zákona z roku 1995 zavedla novou sankci – trest obecně prospěšných prací.

Kladně se k OPP postavila i Rada Evropy, která ve svých rezolucích a studiích zdůraznila, že veřejně prospěšné práce, jsou jedním z nejprogresivnějších ambulantních opatření evropského trestního práva posledních let. „Originalita tohoto trestu spočívá v tom, že se společnost prostřednictvím organizace, ve které jsou tyto práce vykonávány, aktivně zúčastní řešení trestných činů. Tato účast se netýká pouze samotného procesu vykonávání uloženého trestu, ale zasahuje i do oblasti pachatelovy nápravy a resocializace. Realizuje se v normálním životním prostředí, nenarušují se svazky pachatele s jeho okolím, nezbavuje ho výkonu normálních společenských povinností, ani zodpovědnosti.“⁴

Vládní návrh rekodifikace trestního zákona počítá s doplněním systému trestů o trest domácího vězení. Mělo by jít o další alternativu k trestu odnětí svobody. Při uložení této sankce by byly zachovány pozitivní rodinné a pracovní vazby. Byl by určen pro pachatele, kteří by mohli být bezprostředně postihnuti omezením osobní svobody, ale s přihlédnutím k jejich osobním vlastnostem a k povaze a závažnosti spáchaného činu postačí menší intenzita zásahů vůči nim. Trest by spočíval v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin. Kontrola odsouzených by byla zajištěna prostřednictvím úředníků Probační služby nebo pomocí elektronického sledování za použití náramků. Návrh zákona počítá též s reformou peněžitého trestu, který by se měl přeměnit v systém denních pokut. Jejich vyměření by bylo rozloženo na dvě části. Počet by

⁴ Osmančík, O. a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha, 1996 str. 22

3 Zavedení trestu OPP do českého práva

Novelou trestního zákona č. 152/1995 Sb. byl s účinností od 1.1.1996 rozšířen systém trestů o novou alternativu trestu odnětí svobody - trest obecně prospěšných prací. Jde o klasický alternativní trest, kterým rozumíme trest nespojený s odnětím svobody, jehož uložení připadá v úvahu v těch případech, kdy pachatel mohl být odsouzen k trestu odnětí svobody. Skutečnost, že jde o alternativní trest vyplývá i z toho, že v případě zaviněného nevykonání trestu nebo nevedení řádného života v době jeho výkonu se přemění na trest odnětí svobody. Zavedení trestu OPP do české právní úpravy je odrazem krize vězeňského systému a celosvětových trendů zaměřených na podporu širšího využívání trestů nespojených s odnětím svobody a jejich postupným nahrazování nepodmíněného trestu odnětí svobody. „Současně představuje dovršení snah právních odborníků, kteří na nemalou kriminálně politickou hodnotu tohoto trestu a pozitivní zahraniční zkušenosti s jeho uplatňováním již delší dobu upozorňovali a doporučovali jeho převzetí do českého trestního zákona.“⁵

„Institut OPP v porovnání s řadou států, kde je úspěšně uplatňován, byl u nás zaveden jako samostatný druh trestu, sice na základě využití poznatků a zkušeností těchto států, ale bez praktického ověření, naráz a celostátně novelou trestního zákonodárství. Nebyla prováděna zvláštní dlouhodobá příprava, týkající se potřebných personálních, organizačních, propagačně výchovných a dalších podmínek pro jeho fungování, takže přípravu tohoto specifického institutu nelze hodnotit jako dostatečnou.“⁶

Novela, která založila existenci trestu OPP v našem právním řádu, rozšířila trestní zákon o dva paragrafy a to § 45 a §45a. Současně bylo třeba upravit i podmínky výkonu trestu. Do trestního řádu tak byly zapracovány paragrafy 335 až 340b.

Institut OPP zaznamenal po dobu své existence pouze jednu, ale zato významnou novelu, a to zákonem č. 265/2001 Sb., který přinesl několik novinek. Byl rozšířen počet subjektů v jejichž prospěch lze OPP konat, bylo výslovně stanoveno, že práce nesmí sloužit výdělečným účelům, byla zavedena možnost soudu přihlédnout při ukládání trestu OPP ke stanovisku pachatele, byla doplněna možnost soudu uložit pachateli přiměřená omezení a přiměřené povinnosti a byly též doplněny skutečnosti, jejichž doba trvání se nezapočítává do stanovené doby pro výkon trestu. Změny doznala i úprava vykonávacího

⁵ Vanduchová, M. K novému trestu obecně prospěšných prací. Právní praxe, 7/1996, str. 397

⁶ Háková, L., Kotulan.,P., Rozum, J., IKSP : Několik poznámek k trestu OPP, Trestní právo 4/2005 str. 9

řízení, z nichž nejdůležitější je účast probačního úředníka při výkonu trestu. Od účinnosti novely sdělují své požadavky na výkon OPP okresnímu soudu přímo obecní úřady a obecně prospěšné instituce, protože okresní úřady byly zrušeny. Novela též zpřesnila formulaci odkladu a přerušení výkonu trestu zapříčiněnou nemocí odsouzeného.

4 Hmotněprávní úprava

4.1 Úprava v trestním zákoně

Jak už jsem výše uvedla, byl novelou trestního zákona č. 152/1995 Sb. zaveden nový samostatný druh trestu, který má být významnou alternativou trestu odnětí svobody. Ze systematického zařazení trestu OPP v §27 TZ lze dovodit, že jde o druh trestu, který je po odnětí svobody trestem nejcitelnějším, tedy i citelnější než trest zákazu činnosti, protože představuje vyšší míru omezení pachatele. Roli zde hraje i univerzální povaha trestu OPP ve srovnání s trestem zákazu činnosti. §27 TZ nerozlišuje trest odnětí svobody na nepodmíněný nebo podmíněný s odkladem. Trest OPP ale nelze obecně považovat za trest mírnější ve vztahu k trestu odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen, protože rozhodující bude i výměra těchto druhů trestu a jejich dopad na pachatele. Touto otázkou se zabývaly též judikáty R 56/1997, 41/2002 II.

Během své existence v českém právu byla úprava OPP pozměněna. Původně byl trest OPP koncipován jako alternativa ve vztahu k vykonanému trestu odnětí svobody. Od roku 2002 je formulace alternativního charakteru tohoto trestu vymezena tak, že ustanovení obsahuje podmínku, podle které k dosažení účelu trestu není třeba uložení jiného druhu trestu než právě trestu OPP. Okruh možných subjektů novela rozšířila tak, že vedle obcí, pro které lze práce vykonávat, je možné práce konat i u obecně prospěšných institucí. Zároveň bylo nově výslovně stanoveno, že práce nesmí sloužit výdělečným účelům. Novela napravila nepřesnost zákonodárců při zavádění trestu OPP, kteří nejspíše zapomněli v ustanovení §45a TZ uvést vedle možnosti ukládat přiměřená omezení spojení o možnosti ukládat přiměřené povinnosti. Zatímco při zavedení OPP zákon neukládal soudcům ohlížet se na názor pachatele, od roku 2002 je zavedena povinnost pro soudy zjišťovat stanovisko pachatele k možnosti uložení tohoto trestu. Nově byly doplněny skutečnosti, jejichž doba trvání se nezapočítává do lhůty jednoho roku od nařízení výkonu trestu.

„Svojí podstatou jde v případě trestu obecně prospěšných prací o určitý druh legální nucené práce prováděné k obecnému prospěchu širšího okruhu lidí. Navíc je pachatel kromě dohledu nad výkonem prací podroben i kontrole v tom směru, zda po dobu výkonu trestu vedl řádný život a popřípadě vyhověl uloženým přiměřeným omezením a povinnostem. Újmu zde představuje citelný zásah do volného času pachatele a povinnost

pracovat bez nároku na odměnu. Práce je významným výchovným prvkem tohoto trestu a má přispět k sociální a pracovní adaptaci pachatele.⁷ Práce má též sloužit k tomu, aby byla podpořena pachatelova sebedůvěra a sociální odpovědnost.

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zdůrazňuje, že v případě OPP nemá být smyslem snižovat nabídku volných pracovních míst. V praxi je v mnoha regionech problém s nedostatkem vhodné práce, což je způsobeno i tím, že podle zákona č.435/2004 Sb. jsou nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti veřejně prospěšné práce, což jsou časově omezené pracovní příležitosti spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí nebo státních nebo obecně prospěšných institucí, které vytváří zaměstnavatel nejdéle na 12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců a to i opakovaně, k pracovnímu umístění uchazečů o zaměstnání. Pracovní příležitosti jsou vytvářeny na základě dohody s úřadem práce, který na ně může zaměstnavateli poskytnout příspěvek. Předmět činnosti veřejně prospěšných prací se tak shoduje s pracemi, které lze vykonávat v rámci trestu OPP.

4.2 OPP jako druh trestu

Trest OPP je obecným druhem trestu, neboť jeho uložení není podmíněno tím, že by musel být uveden ve zvláštní části trestního zákona za konkrétní trestný čin. Existuje pouze jediné kritérium pro vymezení okruhu trestných činů, za jejichž spáchání lze uložit OPP. Jde o trestné činy, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující 5 let. Za splnění této podmínky je trest OPP přípustný v zásadě za jakýkoliv trestný čin, samozřejmě při respektování účelu trestu a kritérií rozhodných pro druh a výměru trestu. Zákon tím rozšiřuje okruh sankcí ve zvláštní části trestního zákona a vytváří co největší prostor pro využívání trestu OPP namísto trestu odnětí svobody či jiných druhů trestů.

Soudce při ukládání trestu OPP musí zhodnotit vedle toho, zdali se spáchaný skutek spadá do vymezeného okruhu trestných činů, i druhý předpoklad uložení, že vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Tato druhá podmínka vyjadřuje alternativní povahu trestu OPP k trestu odnětí svobody. Vzájemná provázanost těchto dvou trestů tkví v tom,

⁷ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. Díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, str.407

že tyto dva druhy trestů nelze uložit vedle sebe, ale v případě nevykonání trestu OPP nebo nevedení řádného života v průběhu výkonu trestu OPP bude na odsouzeném vykonán trest odnětí svobody.

Obecně prospěšné práce je třeba považovat za alternativu, neboť kdyby tomu tak nebylo, vznikly by pochybnosti, zda nejde o nucené práce, které Listina základních práv a svobod v článku 9 zakazuje. Listina ovšem v tomtéž článku stanoví, že nucenými pracemi nejsou práce ukládané podle zákona mimo jiné právě osobám vykonávajícím trest, který nahrazuje trest odnětí svobody. Jak už jsem ale výše uvedla, novelou č.265/2001 Sb. byla pozměněna formulace alternativního charakteru trestu OPP. Můžeme tak mít určité pochybnosti, zda trest OPP ještě lze podřadit pod skupinu „nucených prací“, které Listina povoluje. Přikláním se spíše k tomu, že OPP musíme stále považovat za trest nahrazující trest odnětí svobody.

Zákonodárce podmínky vymezil tak, aby byl trest OPP ukládán pachatelům méně závažných trestných činů, na něž není třeba působit trestem odnětí svobod a podle povahy spáchaného trestného činu a osoby pachatele zároveň není třeba nebo není vhodné ani uložení jiného druhu trestu, ať již samostatného nebo v kombinaci s dalším trestem nespojeným s odnětím svobody.

Povaha trestného činu je určena především zákonnými znaky skutkové podstaty, která byla pachatelem naplněna. Soud tak hodnotí druh a význam porušeného nebo ohroženého zájmu chráněného trestním zákonem, jednání charakterizující objektivní stránku trestného činu i to, zdali pachatel spáchal čin úmyslně nebo v nedbalosti. Vedle toho posoudí i způsob spáchání činu, co ho k tomu vedlo, jak dalece se podílel na rozsahu způsobených následků i existenci polehčujících a přitěžujících okolností. Důvodová zpráva k zákonu č. 152/1995 Sb. předpokládá ukládání trestu OPP zejména za projevy vandalství, výtržnictví nebo méně závažné majetkové trestné činy, kde je žádoucí na pachatele působit veřejným míněním, protože jeho výkon bude často probíhat na veřejných místech, resp. jeho výsledek bude mít dopad na širší veřejnost. Navíc pachatel trest vykonává zpravidla v obvodu svého bydliště.

I když při zavedení tohoto trestu bylo počítáno s tím, že bude ukládán za méně závažnější trestné činy, vymezení, podle kterého lze tento trest uložit za trestné činy, na které zákon stanoví sazbu do pěti let odnětí svobody, tomu neodpovídá. Tuto pětiletou hranici zákonodárce stanovil jednotně jak pro úmyslné zavinění tak pro nedbalostní. Ve výsledku se ale vztahuje i na mnoho závažných trestných činů, za které by OPP ukládány rozhodně být neměly. Těmito trestnými činy jsou například útok na státní orgán

podle §153, vzpoura vězňů podle §172, útok na veřejného činitele podle §155 odst. 1,2, nedovolené ozbrojování podle §185, obchodování se ženami podle §246, mučení a jiné nelidské a kruté zacházení podle §259a odst. 1,2 TZ.

„Lze konstatovat, že stanovená maximální hranice trestu odnětí svobody na pět let byla přijata bez jakéhokoliv rozboru a neodpovídá zahraniční úpravě pro ukládání trestů OPP.“⁸ Zákodárce tuto hranici nejspíš zvolil proto, aby vymezený okruh trestných činů odpovídal těm trestným činům, u kterých má konat řízení samosoudce a u nichž je možno použít odklonu ve formě podmíněného zastavení trestního stíhání nebo narovnání.

Vedle povahy spáchaného trestného činu je nutné zohlednit i možnost uložení omezení nebo povinností směřujících k tomu, aby odsouzený vedl řádný život. Soud též počítá s tím, že při výkonu mohou výchovně spolupůsobit na pachatele i zájmová sdružení občanů a kontrolu nad jeho chováním bude provádět též probační úředník.

Trest OPP lze uložit jako samostatný druh trestu a v zásadě je schopen účel trestání splnit. Může se ale stát, že tento trest bude uložen i v kombinaci s jiným druhem trestu. Při výběru jiného alternativního trestu soudce musí vycházet ze smyslu trestání a přihlídnout rovněž ke všem konkrétním okolnostem případu. Bude záležet i na pachateli, zda lze i jiný trest uložit.

Trest OPP může být uložen jako úhrnný nebo souhrnný a to i v případě, že je trestem samostatným. Při ukládání souhrnného trestu nelze obecně považovat OPP za mírnější trest než trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen. Rozhodující je výměra těchto trestů a jejich dopad na pachatele. Stejná zásada se uplatní i při ukládání společného trestu za pokračování v trestném činu. Nelze však trest OPP uložit současně vedle trestu odnětí svobody, ať už podmíněného nebo nepodmíněného.

Ohledně nemožnosti uložení trestu OPP vedle podmíněného odsouzení vedou někteří právní experti spory. Někteří se domnívají, že v žádném případě nelze uložit tyto tresty vedle sebe, jiní zastávají opačný názor a to ten, že podmíněné odsouzení je rovněž alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a v zájmu dosažení účelu trestu může být kumulace obou alternativ ku prospěchu. Osobně se domnívám, že zákonodárci při stanovení zákazu uložení trestu OPP vedle trestu odnětí svobody měli na mysli spíše nepodmíněný trest odnětí svobody. Vykonání OPP by totiž bránil pobyt odsouzeného ve vězení. V případě, že by byl pachatel podmíněně odsouzen, taková překážka by tu nebyla. Lze si tak představit situaci, kdy by například byly pachateli vedle sebe uloženy

⁸ Vůjtěch, J. a kol.: Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu roku 2000 str.107

trest OPP ve výměře 200 hodin a trest podmíněného odsouzení se zkušební dobou na dva roky. Odsouzenému by potom zkušební doba běžela i po vykonání trestu OPP, který by musel odpracovat do jednoho roku. Při případné přeměně by se mu poté sečetly přeměněné neodpracované hodiny a výkon nepodmíněného trestu, který byl odložen.

Na problematiku ukládání souhrnného trestu v podobě trestu OPP pamatují i některé judikáty. Konkrétně Nejvyšší soud rozhodl ve věci 3/2001 – T 74 takto: „Pokud okresní soud v rámci souhrnného trestu uložil obviněnému vedle trestu odnětí svobody podmíněně odloženého ještě trest OPP, rozhodl způsobem, na který se vztahuje ustanovení §266 odst. 2 TŘ potud, že trest OPP jako druh trestu byl v posuzované věci ve zřejmém rozporu s účelem vymezeným v §23 odst. 1 TZ. V evidentním rozporu s účelem trestu byl uložený trest OPP již proto, že uložení tohoto druhu trestu vedle trestu odnětí svobody je výslovně vyloučeno §45 odst. 2 TZ.“

Při ukládání úhrnného trestu, tedy když soud odsuzuje pachatele za dva nebo více trestných činů, nesmí ani u jednoho z nich horní hranice sazby trestu odnětí svobody převýšit 5 let. Vychází se přitom ze sazby uvedené ve zvláštní části trestního zákona pro konkrétní trestný čin, tedy nezáleží na tom, v jaké konkrétní výměře by byl trest odnětí svobody uložen.

4.3 Pracovní činnost odsouzeného

Když byl trest OPP zaveden do naší právní úpravy, počítalo se s možností výkonu prací jen pro obce. Tato úprava vyvolala značnou kritiku, a tak v roce 2001 byl rozšířen výčet subjektů, v jejichž prospěch lze práce vykonat, a bylo výslovně stanoveno, že práce nesmí sloužit výdělečným účelům.

Podstatou trestu je vždy určitá pracovní povinnost, kterou pachatel musí splnit ve stanoveném rozsahu. Provádění prací není pro odsouzeného zaměstnáním a nemůže být zdrojem jakéhokoliv příjmu – výkon je tedy bezplatný. Dále je povinen vykonat OPP osobně, tedy sám bez jakékoliv jiné osoby a ve svém volném času. Základní podmínkou všech vykonávaných prací je jejich obecná prospěšnost. Smyslem činnosti odsouzeného je vytvoření nějakého užitečného výsledku, který musí sloužit širšímu okruhu lidí. To zákon zaručuje i tím, že mezi subjekty, v jejichž prospěch lze práce provádět zahrnul obce a státní nebo jiné obecně prospěšné instituce. Zákonodárce přitom poukazuje na jejich činnost a na to, že jde o nevýdělečné subjekty a vedle toho ještě zakazuje, aby práce sloužila výdělečným účelům.

Obce jsou základní územně samosprávné jednotky, které se na výkonu trestu OPP podílí prostřednictvím obecních úřadů. Podle zákona o obcích se obcí rozumí i město. Státní nebo jiné obecně prospěšné instituce zákonodárce vymezuje jen nepřímým, že konkretizuje oblasti činnosti, kterými se takové instituce zabývají. Trest OPP může být tak vykonáván jen ve prospěch těch státních nebo nestátních institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Tím je dáno do jisté míry i zaměření prováděných prací.

Jako příklady jednotlivých druhů OPP zákon uvádí práce při údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací. V úvahu též přicházejí i jiné obdobné práce podle konkrétních potřeb obce či instituce a podle místních podmínek. Druh jiných obdobných prováděných prací bude vyplývat rovněž ze zaměření činnosti obecně prospěšné instituce, v jejíž prospěch má být trest vykonáván. Konkrétní výběr práce může ovlivnit probační úředník i pachatelův zdravotní stav a jeho stanovisko k uložení trestu. Zpravidla půjde o málo kvalifikovanou fyzickou práci resp. o pomocné činnosti. Tento demonstrativní výčet se ale jeví jako nevhodný. Obce a obecně prospěšné instituce orientuje k nabídce pouze takových prací, které jsou uvedeny v zákoně. To může vést k ochuzení nabídky vhodných prací.

„Uvedený charakter prací se může některým osobám, např. s vyšším vzděláním, odbornou kvalifikací nebo s vyšším společenským postavením jevit jako trest degradující, což by bylo v rozporu s obecným principem, že výkonem trestu nesmí být ohrožena lidská důstojnost. Nakonec využití odborných znalostí a dovedností může u odsouzeného posílit jeho pocit akceptace k trestu, odpovědnosti za výsledek, zvýšit očekávaný výchovný aspekt trestu a na druhé straně jeho práce může přinést vyšší obecný prospěch.“⁹

Soud, který ukládá trest OPP v rozsudku neuvádí bližší podrobnosti jeho výkonu, tedy ani konkrétní druh prací, místo, dobu jejich provádění. To je záležitostí vykonávacího řízení a rozhodne o tom okresní soud, v jehož obvodu má být trest vykonán. Při vydání usnesení o nařízení výkonu trestu, soud zároveň odsouzeného poučí o povinnosti dostavit se do 14 dnů od doučení výzvy na obecní úřad, v jehož obvodu má trest vykonávat, k projednání podmínek výkonu trestu.

⁹ Vůjtěch, J. a kol. Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu roku 2000, str.108

Obecní úřad a instituce u nichž odsouzený vykonává práce jsou s okresním soudem v kontaktu po celou dobu výkonu obecně prospěšných prací. Soud vede jednotnou evidenci požadavků obecních úřadů a obecně prospěšných institucí na provádění OPP, z níž je zejména patrné místo požadovaného výkonu, druh a rozsah práce, možná doba výkonu práce a zvláštní podmínky, za nichž lze práce vykonávat. Pověřený pracovník soudu ve spolupráci se střediskem PMS průběžně tuto evidenci aktualizuje podle nových požadavků. Jestliže soud zjistí, že některý z požadavků obcí a institucí nesplňuje podmínky trestu OPP, vyrozumí o tom neprodleně žadatele. Úřady a instituce sdělují soudu rozhodné skutečnosti týkající se výkonu trestu. Neprodleně informují soud o tom, že se odsouzený nedostavil v dané lhůtě k projednání podmínek, určené práce z jakéhokoliv důvodu nevykonává nebo v jejich výkonu nepokračuje, případně kdy celý trest vykonal.

V průběhu celého výkonu trestu je odsouzený podroben určité institucionalizované kontrole zaměřené jak na výkon prací, tak zároveň i na to, zda vede řádný život a případně dbá přiměřených omezení a povinností uložených soudem. Kontrolou nad odsouzeným je v České republice pověřena Probační a mediační služba.

4.4 Výše trestu OPP

Zákon vymezuje sazbu trestu OPP stanovením dolní i horní hranice, soud tak může trest uložit ve výměře mezi 50 a 400 hodinami. V rámci rozpětí soud ve výroku rozsudku uvádí, na jakou dobu co do počtu hodin trest tohoto druhu ukládá. „Trest OPP se tedy stanoví na určitý počet hodin; z povahy věci a ze způsobu přepočtu tohoto trestu na trest odnětí svobody pak plyne, že se předpokládá jeho ukládání na celé hodiny. Uvedené zákonné rozpětí by mělo odpovídat typové závažnosti trestných činů, za jejichž spáchání přichází v úvahu takovýto druh trestu.“¹⁰

U trestu OPP není možné snížení ani zvýšení hranice sazby. Nepřekročitelnost horní hranice je třeba respektovat i při ukládání dalšího trestu stejného druhu, jestliže soud odsuzuje pachatele za trestný čin, který spáchal před tím, než byl trest uložený dřívějším rozsudkem vykonán. Nový trest nesmí spolu s dosud nevykonanou částí „starého“ trestu přesahovat 400 hodin. Toto ustanovení může činit v praxi potíže. „V případě recidivistů někdy dochází k opakovanému ukládání trestu OPP, přičemž soudy nezkontrolují (často ani objektivně nemohou), zda takový druh trestu byl obviněnému již uložen, resp. zda byl již vykonán. Pravidlem se potom stává ukládání trestu OPP nad maximální výměru

¹⁰ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, C.H.Beck 2000, str.321

stanovenou trestním zákonem. Takové nezákonné trestní příkazy jsou pak rušeny Nejvyšším soudem na základě stížnosti pro porušení zákona. Uvedený postup pak nejenže zatěžuje Nejvyšší soud, ale má s hledem na zákaz reformace in peius za následek faktickou beztrestnost obviněných.¹¹

Druhé omezení vyplývá ze skutečnosti, že trest OPP lze uložit jen v takové výměře, že při přeměně v trest odnětí svobody nesmí překročit horní hranici trestu odnětí svobody stanovenou ve zvláštní části za příslušný trestný čin. Tato zásada se však uplatní jen u trestných činů, na které je stanovena sazba trestu odnětí svobody maximálně na 6 měsíců.

K tomu, aby trest OPP splnil účel trestu, může soud pachateli uložit na dobu trestu přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Zákon je vymezuje pouze demonstrativně. Obsahové zaměření těchto omezení a povinností se soustřeďuje na odstranění základních kriminogenních faktorů, jejichž negativní působení vede podle obecných zkušeností k páčání trestné činnosti a v projednávaném případě se na spáchání trestného činu podílelo. Mají působit preventivně, zamezit dalšímu páčání trestné činnosti, která by mohla být opět způsobena jeho sociální nepřizpůsobivostí, zneužíváním alkoholu či drog nebo chorobným hráčstvím. Přiměřená omezení a povinnosti spočívají převážně v součinnosti pachatele s odbornou institucí, která poskytuje vhodné programy pro získávání potřebné pracovní kvalifikace, programy sociálního výcviku a převýchovy, psychologické poradenství a léčby závislosti na návykových látkách. K úspěšné realizaci těchto omezení a povinností by měla přispívat spolupráce pachatele s probačním úředníkem a též aktivita soudu, který může podle povahy věci požádat o spolupůsobení orgány veřejné správy, zájmová sdružení občanů a další orgány. Zákon vypočítává přiměřené povinnosti a omezení pouze demonstrativně, takže soudce může pružně reagovat na výskyt aktuálních kriminogenních faktorů a uložit i jiná opatření, pokud je bude praxe vyžadovat. Formulace přiměřených omezení a povinností musí být dostatečně určitá, aby byla tato opatření vykonatelná, kontrolovatelná a zároveň poskytovala pachateli dostatečnou záruku jasného vymezení jeho přípustného chování a možných zásahů do svobody jednání a rozhodování pachatele.

V případě, že pachatel způsobil při svém činu škodu, soud mu zpravidla uloží, aby ji podle svých sil nahradil.

¹¹ Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J., IKSP : Několik poznámek k trestu OPP, Trestní právo 4/2005, str. 10

Dodržování přiměřených omezení nebo povinností a náhrada způsobené škody jsou důležitými hledisky pro posouzení, zda pachatel vedl v době výkonu trestu řádný život. Pokud se tak nestalo, může to být důvod k přeměně v trest odnětí svobody.

4.5 Souhlas pachatele s uložením trestu OPP

Už od zavedení trestu OPP do českého práva se koncepce této sankce potýká s kritikou, jež je mimo jiné směřována i na to, že uložení OPP není podmíněno souhlasem pachatele. Zatímco v některých evropských zemích jako je například Velká Británie nebo Francie nelze bez souhlasu pachatele trest vůbec uložit, v České republice během prvních pěti let existence trestu OPP nebyl na názor obžalovaného k uložení sankce brán zřetel. Až od novely trestního zákona z roku 2001 zákonodárce ukládá soudu, aby při ukládání trestu přihlédl ke stanovisku pachatele k možnosti uložení OPP.

Souhlas může představovat i legalizaci nucené práce. Mezinárodní organizace práce ve své Úmluvě o nucené nebo povinné práci explicitně zakazuje jakékoliv formy donucování k práci. Obdobný zákaz stanoví i Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a Listina základních práv a svobod, ty však nepovažují za nucenou práci – práci běžně požadovanou při výkonu trestu. I když se zdá, že nejde o nucenou práci, přetrvává spor o to, zda nejde o donucení k práci ve všech případech, kdy se pro ni občan nerozhodl dobrovolně a její výkon je vyžadován pod hrozbou sankce. Možnost přeměny na trest odnětí svobody v případech, že práce není zaviněně vykonávána, by mohlo být považováno za určitý druh hrozby donucující občana k práci. Dá-li tedy pachatel souhlas nelze už OPP považovat za nucenou práci.

Souhlas pachatele s uložením trestu OPP je velice důležitý z hlediska snazší pachatelovy nápravy a resocializace. Negativní souhlas případně stanovisko by se mohlo od počátku stát překážkou jeho výkonu a uložení by pak mohlo být pouze formalitou, po které bude následovat přeměna na trest odnětí svobody. Z psychologického hlediska souhlas může znamenat smíření odsouzeného s trestem a vzetí na sebe povinností spojených s jeho výkonem. Navíc projev nesouhlasu s uložením OPP, může být pro soudce signálem pro zvážení jeho citelnosti ve vztahu k určité osobě pachatele a úměrnosti k povaze spáchaného trestného činu.

Pachatel se může vyjádřit k tomu, zda mu má být trest uložen, případně jaký druh práce a ve prospěch jakého subjektu. Soud by se měl v odůvodnění rozsudku se stanoviskem vypořádat. Pachatelovo vyjádření k trestu je právem. Soudce nemusí brát

na nesouhlasné stanovisko zřetel, musí však mít k takovému rozhodnutí dostatečný podklad a v odůvodnění rozsudku se náležitě vypořádat s tím, proč je navzdory stanovisku pachatele uložení trestu OPP namístě.

Kromě stanoviska pachatele soud při ukládání trestu přihlédne i k jeho zdravotnímu stavu. Zdraví obžalovaného je pro výkon OPP velmi důležité. Protože jde většinou o manuální práce, které pachatel musí vykonat sám, musí být tělesně způsobilý a samozřejmě též po duševní stránce v pořádku. Jestliže by bylo už v době ukládání zřejmé, že zdravotní stav pachatele mu to neumožní, nemělo by žádný smysl mu ukládat trest OPP. Pokud soudce hodlá uložit trest OPP a vzniknou pochybnosti o zdravotním stavu obžalovaného, musí provést potřebné důkazy o této otázce. Zpravidla se bude řešit zdravotním posudkem. Jestliže dojde ke změně zdravotní způsobilosti po nařízení výkonu trestu, může soud rozhodnout o odkladu nebo přerušení trestu anebo o upuštění od výkonu nebo jeho zbytku. V případě, že je pachatel nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce, soudce mu trest OPP nemůže uložit.

Vedle stanoviska a zdravotního stavu pachatele soud samozřejmě přihlíží i k obecným hlediskům, která se uplatňují při rozhodování o druhu a výměře kteréhokoli jiného trestu.

4.6 Stanovená doba

Zákon stanoví čtyři podmínky provádění prací v rámci výkonu trestu OPP. První z nich je osobní výkon prací. Odsouzenému nemůže nikdo pomáhat a nemůže ho nikdo zastoupit. Druhá podmínka charakterizuje bezplatné provedení prací. Práce nejsou pro odsouzeného žádným zaměstnáním, při kterém by si vydělával peníze. „Naopak často půjde o jediný způsob, jak pachatel může odčinit škodlivé následky spáchaného trestného činu a zároveň si uvědomit nesprávnost svého počínání.“¹² Třetí podmínkou je, že pachatel bude vykonávat práce ve svém volném čase, což je ostatně znakem tohoto alternativního trestu a znamená pro něj určitou újmu.

Poslední podmínkou provedení prací je, že budou vykonány ve stanovené době, tedy do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu.

Praxe soudů v otázce „stanovené doby“ byla velmi nejednotná. Některé soudy za stanovenou dobu považovaly dobu stanovenou obecním úřadem, jiné použily rozšiřující výklad zákona a řídily se lhůtou jednoho roku. Tímto rozdílným výkladem vznikala právní

¹² Šámal, P., Půry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. Díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, str.421

nejistota a bylo nutné praxi soudů sjednotit. Celou situaci vyjasnil až Nejvyšší soud ČR rozhodnutím č. 50/1999 Sb., kde přesně definoval vágní pojem „stanovená doba“ zcela jasně a přesně. „Pojmem stanovená doba se pro účely výkonu trestu OPP rozumí konkrétní časové vymezení provádění výkonu trestu příslušným obecním úřadem nebo obecně prospěšnou institucí v rámci projednání podmínek jeho výkonu s odsouzeným. Při vymezení této doby postupuje přitom obecní úřad tak, aby odsouzený mohl vykonat uložený trest nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil jeho výkon. Jen v případě, že odsouzenému není při projednávání podmínek výkonu trestu OPP takto vymezena doba jeho provádění, je touto „stanovenou dobou“ lhůta jednoho roku. Jestliže odsouzený, aniž mu v tom něco závažného bránilo, přes výzvy příslušného orgánu nezačal v určené lhůtě vykonávat trest obecně prospěšných prací, je zřejmé, že ve stanovené době zaviněně nevykonal uložený trest a jsou tak splněny podmínky pro řízení o přeměně tohoto trestu v trest odnětí svobody. V takovém případě je nerozhodné, že zákonná roční lhůta pro výkon tohoto trestu dosud neuplynula.“

I když Nejvyšší soud definoval pojem stanovená doba, nebyla jasně dořešena otázka, kdy tato lhůta začíná běžet. Podle některých lhůta začíná běžet samotným vydáním usnesení o nařízení výkonu trestu OPP, jiní tvrdí, že lhůta běží až ode dne doručení tohoto rozhodnutí. Osobně se přikláním k tomu, že stanovená doba by měla být započata až doručením usnesení odsouzenému, protože až přečtením rozhodnutí bude vědět, kterou práci má vykonat a k jaké obci nebo instituci se má dostavit.

Aby trest splnil svůj účel, je nezbytné, aby byl pachatelem vykonán co nejrychleji od jeho nařízení. Zákon stanoví maximální možnou dobu, do které lze trest vykonat, tedy lhůtu jednoho roku. Kromě účelovosti trestu, plní stanovená doba i funkci hrozby přeměny včas nevykonaného trestu nebo jeho zbytku v trest odnětí svobody. Nepříznivé důsledky vyplývající z nedodržení této lhůty však nelze ve vztahu k pachateli uplatňovat v případě, kdy daný stav byl způsoben objektivními příčinami. V praxi nejčastějším důvodem je nedostatek práce. Naopak za situaci, kdy pachatel kvůli svému přístupu k práci neodpracuje uložený počet hodin ve stanovené době, může dojít k přeměně v trest odnětí svobody.

Počátek i běh stanovené doby může být ovlivněn jednak rozhodnutími o odkladu nebo přerušení výkonu trestu v rámci vykonávacího řízení a jednak existencí tří následujících překážek, které byly zapracovány do trestního zákona novelou z roku 2001, jejich doba trvání se nezapočítává do běhu stanovené doby. Překážky jsou stanoveny taxativně a aby byla přerušena lhůta stačí naplnit jednu z nich.

První překážku představují zdravotní nebo zákonné důvody, pro které nemůže odsouzený práce konat. Zdravotními překážkami se zde rozumí dočasná zdravotní nezpůsobilost způsobená například úrazem. Neuplatní se však, lze-li situaci řešit výkonem jiné práce. Pokud se odsouzený stane dlouhodobě nebo trvale neschopným práce, zakládá to možnost upuštění od výkonu trestu. Zákonnými překážkami má zákonodárce na mysli odklad výkonu rozhodnutí z jiných důležitých důvodů nebo odklad a přerušování u vojáků.

Druhou překážkou výkonu trestu je pobyt odsouzeného v cizině – tedy mimo území České republiky. Zákonodárce přitom neřeší z jakého důvodu tam pobývá a po jakou dobu. Nezáleží ani na tom, jestli se v cizině zdržuje proto, aby se vyhnul trestu.

Konečně poslední překážkou, která brání výkonu trestu a jejíž doba trvání se nezapočítává do jednorocní lhůty, je pobyt pachatele ve věznici z důvodu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody. Tento důvod se netýká situace, kdy je vazba nahrazena peněžitou zárukou, slibem nebo dohledem a pachatel je tedy na svobodě.

4.7 Přeměna v trest odnětí svobody

Trestní zákon pamatuje na případy, kdy odsouzený nevykonal trest ve stanovené době, tedy ve lhůtě jednoho roku od nařízení výkonu trestu, a nebo po dobu povinné pracovní činnosti nevedl řádný život. Stane-li se tak, přemění soud trest OPP nebo jeho zbytek v trest odnětí svobody.

Zavdat příčinu přeměny trestu může tedy odsouzený tím, že nevede řádný život. Když soudce ukládá tento druh alternativního trestu předpokládá, že i bez omezení osobní svobody je pachatel schopen a ochoten vést řádný život. Proto je kromě splnění pracovních povinností třeba i vedení takového způsobu života, který lze označit za řádný. Za nevedení řádného života můžeme považovat spáchání úmyslného trestného činu, opakované páchaní přestupků, neplnění uložených přiměřených omezení a povinností nebo nenahrazení škody způsobené trestným činem. Tyto okolnosti mohou být ale důvodem přeměny jen do doby, než je trest vykonán, poté by už nebylo co přeměnit.

Vedení řádného života se posuzuje od právní moci odsuzujícího rozsudku, jímž byl pachateli trest uložen, až do skončení výkonu prací. Kontrolu způsobu života odsouzeného provádí pracovníci Probační a mediační služby, kteří kromě samotného dohledu též vedou pachatele ke spořádanému způsobu života a poskytují mu potřebnou pomoc.

Druhým důvodem zavádajícím příčinu k přeměně v trest odnětí svobody je zaviněné nevykonání trestu ve stanovené době. Tato situace zahrnuje případy,

kdy odsouzený, aniž by mu v tom něco bránilo, nezačal práce provádět nebo po několika odpracovaných hodinách odmítl dále pracovat. Konkrétně může jít jak o neposkytnutí potřebné součinnosti příslušnému obecnímu úřadu nebo obecně prospěšné instituci, aby mu mohla být stanovena pracovní náplň, tak i o nedostavování se v určenou dobu na vymezené pracoviště nebo o pasivitu či jiné neplnění pracovních úkolů až na pracovišti. Nečinnost pachatele kromě odmítnutí konat práce, může spočívat i v tom, že se práci vyhýbá, svévolně oddaluje výkon trestu a z jeho chování je zřejmé, že k odpracování uloženého počtu hodin nedojde ve stanovené době. Nastane-li některá z těchto situací, úřad nebo instituce musí ihned informovat příslušný okresní soud.

Nevykonání trestu musí být zaviněné. Pachateli nelze přičítat to, že i přes poskytnutí potřebné součinnosti mu obecní úřad nebo obecně prospěšná instituce nestanovily pracovní náplň nebo mu nestanovily den a místo výkonu práce. Stejně tak nelze pachatele „potrestat“ za to, že nemůže pracovat z důvodu onemocnění nebo úrazu, případně kvůli pobytu v cizině. Tyto situace se řeší jako nezaviněné překážky a nezapočítávají se do stanovené doby. Jestliže si však sám způsobí újmu na zdraví, aby tím dosáhl pracovní nezpůsobilosti k výkonu prací nebo se skrývá v cizině před výkonem trestu, jednalo by se o zaviněné jednání odůvodňující přeměnu.

Doba, do které musí pachatel trest vykonat, aby jeho zbytek nebyl přeměněn v trest odnětí svobody, nemusí být pouze jednorocní, ale může být i kratší. Záleží vždy na harmonogramu provádění výkonu trestu OPP příslušným obecním úřadem nebo institucí v rámci projednání podmínek jeho výkonu s odsouzeným. Proto také není třeba vyčkávat zákonné roční lhůty od nařízení výkonu trestu.

Důvodem pro přeměnu mohou být obě výše popsané skutečnosti i kterákoliv z nich samostatně. Plyne z toho tedy, že i když koná řádně práce, lze rozhodnout o přeměně, jestliže nežije řádným způsobem. A totéž platí, i když žije řádným způsobem, ale práce nekoná.

Co se týče vzájemného přepočtu trestů, zákon stanoví jejich závazný poměr tak, že každé i jen dvě započaté hodiny nevykonaného trestu OPP se počítají za jeden den odnětí svobody.

K rozhodování o přeměně je příslušný okresní soud, který trest nařídil. Kromě výroku o přeměně a délky trestu dle přepočtu musí soud stanovit i způsob výkonu trestu – tedy zařazení pachatele do některého ze čtyř typů věznic. Samotné zahájení řízení o přeměně není překážkou pokračování výkonu prací. Soud tedy musí vždy zjišťovat zda a v jakém rozsahu odsouzený ke dni rozhodnutí vykonal uložený trest OPP.

„Pokud by odsouzený vykonal trest OPP až poté, co bylo pravomocně rozhodnuto o jeho přeměně v trest odnětí svobody, je nutné rozhodnout podle analogie o započítání vykonaného trestu OPP do již přeměněného trestu odnětí svobody, a to tak, že i jen započaté dvě hodiny vykonaného trestu OPP se počítají za jeden den odnětí svobody.“¹³

Nejideálnějším případem, se kterým každý soudce při ukládání tohoto alternativního trestu počítá, je ten, že pachatel vykoná trest řádně a včas a přitom bude vést řádný život. Zákonodárce odsouzenému garantuje při dodržení všech podmínek této sankce záruku, že jakmile bude trest vykonán, bude se na pachatele hledět jako by nebyl odsouzen. Přitom den úplného výkonu trestu bude závislý na počtu uložených hodin a postupu provádění prací. Druhou možností pro uplatnění zákonné fikce neodsouzení je upuštění od výkonu trestu nebo jeho zbytku, přičemž fikce nastává dnem právní moci rozhodnutí o upuštění od výkonu trestu.

4.8 Zvláštní úprava pro mladistvé

Až do 31.12. 2003 se postupovalo podle trestního zákona a trestního řádu i v případech, kdy pachatelem byla osoba mladší 18 let. S účinností od 1.1. 2004 byl zaveden do českého právního řádu zákon číslo 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, který přinesl i novou terminologii, podle které se trestné činy spáchané mladistvých nazývají proviněním a tresty jim ukládané se nazývají trestní opatření

Pro ukládání trestního opatření OPP mladistvému platí stejná pravidla jako při ukládání tohoto trestu dospělému. Trestní opatření lze použít v případě, že soud pro mládež odsuzuje pachatele za provinění, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje 5 let a zároveň není třeba ukládat vzhledem k povaze spáchaného činu a možnosti nápravy mladistvého jiné trestní opatření, aby bylo dosaženo účelu trestního opatření. Při určování okruhu provinění, za něž lze uložit OPP, se nepřihlíží k tomu, že u trestního opatření odnětí svobody se u mladistvých snižuje horní hranice sazby uvedené ve zvláštní části trestního zákona na polovinu.

OPP lze uložit i vedle jiného trestního opatření, výjimku zde opět představuje trestní opatření odnětí svobody, nebo vedle vhodného výchovného opatření. Při ukládání se stejně jako u dospělého pachatele posoudí způsob naplnění jednotlivých znaků skutkové

¹³ Judikát Nejvyššího soudu č. 50/1999 – IV.

podstaty i konkrétní okolnosti činu a bude se užívat rovněž u činů s menším stupněm společenské nebezpečnosti.

Úprava pro mladistvé se oproti úpravě v trestním zákoně liší ve čtyřech bodech.

První rozdíl tkví v odlišnosti tělesného a duševního postavení mladistvého od dospělé osoby. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže chrání mladistvé více než trestní zákon osoby dospělé. Soud tedy při ukládání trestního opatření OPP nepřihlíží jen ke zdravotní nezpůsobilosti mladistvého k soustavnému výkonu práce, ale neuloží jej i tehdy, jestliže vzhledem ke své povaze nebo k okolnostem, za kterých by měly být práce vykonávány, ohrožují zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj pachatele. Ke zdravotní způsobilosti mladistvého soud přihlíží i ve vykonávacím řízení při stanovení konkrétního druhu práce, místa a doby jejího výkonu. Dojde-li až během výkonu k zdravotní nezpůsobilosti odsouzeného, uplatní se instituty odkladu nebo přeměny výkonu trestního opatření anebo upuštění od výkonu OPP. Podmínka neohrožení mravního vývoje pachatele se uplatňuje až ve vykonávacím řízení, a to při stanovení konkrétního druhu práce, místa a doby jeho provádění.

Od zavedení trestu OPP do našeho trestního řádu byla podrobena kritice výměra trestu, která v současnosti představuje druhou modifikaci. I pro mladistvé totiž platila sazba trestu OPP v nezměněné výši, zatímco například u trestu odnětí svobody byla pro ně stanovena na polovinu. Od 1.1.2004 tak zákonodárce stanovil to, že horní hranice sazby tohoto trestního opatření nesmí převyšovat polovinu horní hranice stanovené v trestním zákoně. Soud tak může mladistvému uložit trest v rozmezí mezi 50 a 200 hodinami. Stejně jako u dospělých pachatelů se předpokládá jeho ukládání na celé hodiny a nepřichází v úvahu mimořádné snížení ani zvýšení této sazby.

Třetí rozdíl můžeme spatřovat v tom, že v úpravě pro mladistvé je oproti trestnímu zákonu výslovně stanovena povinnost soudu zjišťovat stanovisko mladistvého k uložení OPP a k tomuto stanovisko poté přihlížet. Z hlediska účelu zákona je postoj mladistvého k tomuto opatření velmi důležitý. „Je-li jeho stanovisko negativní, mělo by to zpravidla vést soud pro mládež k přijetí jiného řešení, neboť výkon by zřejmě nesplnil sledovaný účel a s vysokou mírou pravděpodobnosti by došlo k přeměně. Naopak v případě pozitivního postoje mladistvého je vhodné současně zvážit možnost kombinace OPP s některými výchovnými opatřeními, která mohou reagovat na aktuální životní situaci

mladistvého, přispět k obnovení jeho sociálních svazků a řešit příčiny jeho trestné činnosti.“¹⁴

Poslední modifikací trestního opatření OPP oproti trestnímu zákonu je to, že vedle OPP lze uložit mladistvému i výchovná opatření. Při ukládání OPP se soud musí zabývat otázkou, zda uložení tohoto trestního opatření postačuje, nebo je třeba ho kombinovat s některým z ochranných opatření, nebo uložit ještě jiné trestní opatření či výchovné opatření.

Stejně jako v případě trestu OPP tak i při výkonu trestního opatření OPP je pachatel podroben určité institucionalizované kontrole zaměřené jak na výkon prací tak zároveň na to, zda vede řádný život a případně dbá uložených výchovných opatření. Kontrola je opět svěřena Probační a mediační službě, která by právě více u mladistvých osob měla dbát na pomoc v řešení aktuálních životních problémů mladistvého a jeho vedení k životu v souladu s platnými právními normami.

Soud pro mládež rozhoduje o trestním opatření OPP vždy v hlavním líčení rozsudkem. Institut trestního příkazu se v řízení proti mladistvému nedá použít. Rozhodnutí samozřejmě předchází dokazování, které zahrnuje i provedení potřebných důkazů k výroku o vině a o trestním opatření. Jestliže mladistvý způsobil svým činem škodu, soud mu zpravidla uloží, aby ji podle svých sil nahradil. Skutečnost zda-li mladistvý pachatel dodržuje výchovná opatření a nahradil škodu jsou významnými hledisky v posouzení, zda odsouzený vedl v průběhu výkonu trestního opatření řádný život. V případě, že by řádný život nevedl nebo neodpracoval stanovený počet hodin do lhůty jednoho roku od nařízení výkonu, mohl by soud přeměnit zbytek nevykonaného trestního opatření OPP v trestní opatření odnětí svobody.

Pakliže mladistvý pachatel vykonal trestní opatření nebo došlo k upuštění od trestního opatření OPP, uplatní se zákonná fikce. Nadále se na něj bude hledět jako by nebyl odsouzen a bude mít opět „čistý“ trestní rejstřík.

Trestní opatření OPP není jedinou možností, kdy lze mladistvému pachateli uložit povinnost pracovat. Mladistvým lze uložit i výchovné opatření v podobě povinnosti absolvovat probační program zahrnující obecně prospěšnou činnost. Společensky prospěšnou činnost mladistvý vykonává bezplatně ve svém volném čase. Soud ale musí při ukládání této výchovné povinnosti dbát na to, aby činnost nenarušila přípravu mladistvého na budoucí povolání. Je vyloučeno, aby výkon společensky prospěšné činnosti probíhal

¹⁴ Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, str.310

ve stejnou dobu jako školní výuka mladistvého nebo jeho pracovní činnosti v zaměstnání. V rozporu se zákonem by však byl i výkon těchto činností v době volna mladistvého ale za takových okolností, které by mu bránily v náležité přípravě na výuku do školy. Soud pro mládež a státní zástupce v přípravném řízení může mladistvému výchovnou povinnost uložit jen na dobu nejvýše čtyř hodin denně, osmnácti hodin týdně a šedesáti hodin celkem. ZSM nijak blíže nevymezuje, co se míní společensky prospěšnou činností, určitě ale půjde o činnost sloužící k uspokojování určitého obecného zájmu. Podpůrně pro tuto výchovnou povinnost se bude muset použít §45 odst. 3 TZ.

V neposlední řadě ZSM dovoluje, aby zaplacení peněžitého opatření nebo jeho zbytku bylo nahrazeno tím, že mladistvý vykoná obecně prospěšnou činnost v rámci probačního programu pro tento účel zřízeného. Zákon tím výrazně posiluje alternativní podobu tohoto opatření, čímž prakticky vytváří podmínky pro odvrácení výkonu náhradního trestního opatření odnětí svobody za neuhrazené peněžité opatření výkonem obecně prospěšnou činností.

5.1 Nařízení výkonu trestu OPP

Samostatnou nařízením výkonu trestu OPP soudce rozhoduje, bezpochybně se trest OPP ukládá, jakmile se jako rozhodnutí stane vykonatelným, přičemž soudu lze připadnout také jeho opo odnětí soudu, v jenž obvodu má odnětí svobody výkon trestu vykonávat. Tímto rozhodnutím může být buď rozsudek nebo trestní příkaz. Rozhodnutí se vydává zpravidla obzemním soudem. Výjimečně je možno učinit takovýto soudem jako soudem prvního stupně, jedná se o případy vyloučení řízení o určitém trestním čině ze působnosti řízení prvního stupně a souvislosti s právní povinností dozorce. Při výkonu trestu OPP odnětí svobody obžalovaného je za určitých v čláku 45 TZ.

Přikládá soudem, kam se ukládá trestní příkaz, je určen soud, v jenž obvodu má odnětí svobody vykonávat. Obzemní soud je v tomto případě určen. Tímto opo se zpravidla zpravidla ukládá trestní příkaz, zpravidla jde o výkon trestu OPP odnětí svobody v rámci probačního programu. Zákon dále stanoví, že trestní příkaz se ukládá trestní příkazem a trestní příkazem OPP v rámci probačního programu.

5 Procesněprávní úprava

Při zavedení institutu OPP do české právního řádu se počítalo s přijetím zvláštního zákona, který by blíže upravoval podmínky výkonu trestu OPP a vztahy orgánů veřejné správy. Ministerstvo spravedlnosti v dohodě s Ministerstvem vnitra vydalo ve snaze pomoci obcím a tehdy i okresním úřadům při provádění tohoto trestu Metodický návod pro okresní a obecní úřady k zajištění výkonu trestu OPP. Návod poskytoval těmto orgánům přehledným způsobem představu o administrativních postupech spojených se zajištěním výkonu tohoto trestu.

Metodický návod nijak nezasahuje do práv a povinností jednotlivých subjektů zúčastněných na výkonu trestu. Pro úřady není nijak závazný, má jen povahu doporučení. S účinností od 1.4.1998 byl administrativní postup soudu při výkonu trestu OPP zakotven do vnitřního a kancelářského řádu pro okresní, krajské a vrchní soudy.

Oproti původnímu záměru vydat nový zákon byly pouze v rámci novely ze dne 29.6. 1995 pod číslem 152/1996 Sb. do trestního řádu zařazeny do hlavy dvacáté první, oddílu třetího trestního řádu ustanovení § 335 až §340b.

Kromě dvou výše zmíněných právních předpisů ovlivňuje výkon trestu OPP i zákon č. 257/2000 Sb., kterým byla zřízena Probační a mediační služba.

5.1 Nařízení výkonu trestu OPP

Samotnému nařízení výkonu trestu OPP předchází rozhodnutí, kterým se trest OPP ukládá. Jakmile se toto rozhodnutí stane vykonatelným, předseda senátu (samosoudce) zašle jeho opis okresnímu soudu, v jehož obvodu má odsouzený uložený trest vykonávat. Tímto rozhodnutím může být buď rozsudek nebo trestní příkaz. Rozhodnutí je vydáno zpravidla okresním soudem. Výjimečně je trest uložen krajským soudem jako soudem prvního stupně. Jedná se o případy vyloučení řízení o určitém trestném činu ze společného řízení nebo v souvislosti s jiným právním posouzením činu v obžalobě, anebo při odsouzení obžalovaného jen za některý z činů v obžalobě.

Příslušným soudem, kam se zasílá opis rozhodnutí, je okresní soud, v jehož obvodu má odsouzený bydliště. Obvod tohoto soudu je i místem výkonu trestu. Tato úprava je odůvodněna znalostí místních podmínek, zpravidla delší dobou výkonu trestu, místem bydliště odsouzeného a konkrétní potřebou OPP v jednotlivých místech. Zákon připouští,

že trest může být vykonán i mimo vytyčený obvod. Tato možnost je ale vázána na souhlas odsouzeného. Tato varianta bude pravděpodobně realizována v těchto případech: jestliže povaha práce vyžaduje krátkodobý výkon těchto prací mimo bydliště odsouzeného nebo jestliže v rámci výkonu rozhodnutí nelze pachateli okamžitě poskytnout konkrétní práci a mimo obvod okresního soudu je zvýšená nabídka těchto prací. Praxe se často setkává s případy, kdy sám odsouzený požádá o výkon prací mimo své bydliště. Rozhodne se tak proto, že se chce vyhnout tomu, aby byl viděn známými osobami, jak vykonává obecně prospěšné práce, zejména jedná-li se například o úklid veřejných prostranství.

Bez ohledu na to, který soud vydal rozhodnutí, na jehož základě se má trest vykonat, je k nařízení výkonu vždy příslušný okresní soud, v jehož obvodu odsouzený bydlí. Předseda senátu soudu, který vydal odsuzující rozsudek nebo trestní příkaz a v jehož obvodu odsouzený nebydlí, zašle příslušnému okresnímu soudu pouze toto rozhodnutí nikoliv celý trestní spis a to ihned poté, co rozsudek nebo trestní příkaz nabude právní moci a vykonatelnosti.

Trest OPP lze uložit za trestné činy, za které trestní zákon umožňuje uložit trest odnětí svobody do pěti let. Podle § 314a TR je příslušný k řízení o těchto trestných činech samosoudce. Nařízení výkonu trestu OPP spadá tedy do pravomoci samosoudce okresního soudu, v jehož obvodu odsouzený bydlí a který rozhodne bez nařízení jednání. Tento samosoudce rozhoduje o druhu a místě výkonu OPP. V odsuzujícím rozsudku je stanoven pouze druh trestu a jeho výměra a případně i omezení, nikoli však konkrétní místo a druh práce, soud rozhodující ve věci samé totiž nemá potřebné informace o potřebě těchto prací v místě bydliště odsouzeného. Mohlo by se zdát, že rozhodnout o místě a druhu práce by mohl i správní úřad. Jenomže takovéto rozhodnutí je třeba považovat též za rozhodnutí o trestu, a proto je svěřeno soudu, což ostatně vyplývá i z článku 40 odst.1 Listiny základních práv a svobod.

Podmínkou rozhodování o místě a druhu práce je, že soud má průběžný přehled o potřebě výkonu OPP ve svém obvodu. Obce a obecně prospěšné instituce předávají soudu své požadavky na provedení prací, z kterých soud vytváří evidenci. Z tohoto seznamu požadavků lze vyčíst místo požadovaného výkonu, druh a rozsah práce, možná doba výkonu práce a zvláštní podmínky, za nichž lze práce vykonávat. Evidence je pravidelně aktualizována. O konkrétním druhu a místě prací rozhoduje soud usnesením, proti kterému není přípustná stížnost. Stejnopis tohoto rozhodnutí zašle soud obecnímu úřadu nebo instituci, u nichž se má trest vykonat. O existenci usnesení též vyrozumí středisko PMS sídlící v jeho obvodu. Soud při vydávání usnesení přihlíží k tomu, aby

odsouzený práci vykonával nejbližší místu, kde bydlí. Samosoudce je povinen odsouzeného poučit o nutnosti dostavit se do 14 dnů od doručení výzvy na obecní úřad nebo instituci, u nichž má trest vykonávat, k projednání podmínek výkonu trestu. Toto poučení se uvádí v odůvodnění usnesení. Smyslem projednání podmínek je seznámit odsouzeného s konkrétním místem výkonu práce, obsahem těchto prací, určit dobu výkonu těchto prací případně jejich harmonogram, předat odsouzenému pracovní nebo ochranné pomůcky, seznámit ho se spolupracovníky a případně osobou, která má uvedené práce na starosti.

To co jsem uvedla v předchozím odstavci je teoretický postup soudu při nařizování výkonu trestu OPP upravený ve vnitřním a kancelářském řádu pro okresní, krajské a vrchní soudy. V praxi to však vypadá tak, že probační úředník zajistí odsouzenému práci a připraví podklady pro vydání usnesení o nařízení výkonu trestu OPP. Vyšší soudní úředník příslušného soudu poté pouze administrativně usnesení vydá a zajistí jeho doručení všem dotčeným subjektům – odsouzenému, PMS, obci nebo instituci a orgánu péče o dítě v případě, že pachatelem je mladistvý.

5.2 Subjekty zapojené na výkonu trestu

V našem právním řádu neexistuje institut trestního práva, při jehož uplatňování je zapojeno takové množství subjektů, jako v případě institutu OPP. Můžeme říci, že jeho účinnost je podmíněna přiměřenou kvalitní kooperací různých orgánů, a to jak ve fázi ukládání, tak ve fázi výkonu trestu OPP.

Nejdůležitější úlohu zde samozřejmě hraje pachatel, on osobně práce vykonává. Po celé trestní řízení jsou mu zachována určitá práva, jimiž je právo zvolit si obhájce, právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, právo uvádět okolnosti a důkazy sloužící k jeho obhajobě apod. Obviněný se může též vyjádřit k tomu, zda mu má být trest OPP uložen, případně jaký druh práce a ve prospěch jakého subjektu. Obviněný případně jeho obhájce též opatřují a předkládají podklady pro rozhodnutí o odkladu nebo přerušení výkonu trestu nebo pro rozhodnutí o upuštění výkonu trestu.

Nezastupitelnou úlohu má stejně jako v případě jiných trestů soud. Soud rozhoduje o uložení trestu OPP a nařizuje jeho výkon. Soud podle povahy okolností a závažnosti porušení povinností, které odsouzený musí plnit, může rozhodnout o odkladu, přerušení, upuštění od výkonu trestu nebo i o přeměně v trest odnětí svobody. Soud též rozhoduje o tom, že se odsouzený osvědčil.

Jak nám ukázala praxe, bez probačních úředníků je výkon trestu OPP obtížně realizovatelný. Působnost probačních úředníků při výkonu OPP zahrnuje dvě oblasti. Probační úředník jednak spolupracuje při získávání požadavků na provedení OPP s obcemi a obecně prospěšnými institucemi a jednak provádí úkony směřující k tomu, aby odsouzený vedl řádný život. Velmi důležitá role Probační a mediační služby spočívá v dohledu nad tím, zda-li odsouzený vykonává trest OPP. O nařízení výkonu trestu OPP jsou probační úředníci informováni soudem.

Klíčovou úlohu při výkonu trestu OPP hrají obecní úřady a obecně prospěšné instituce, protože u nich se práce vykonávají. Obce a instituce především uplatňují své požadavky na práce, které by měly předkládat soudu. Ve skutečnosti užší spolupráci navazují s PMS, která sama vyhledává potenciální poskytovatele pracovních míst vhodných pro výkon OPP a seznamuje obce a instituce s organizací institutu OPP. Vůči okresnímu soudu, který rozhodl o druhu a místě výkonu trestu, pro ně platí oznamovací povinnost, která spočívá v neprodleném sdělení, pokud se odsouzený nedostavil k projednání podmínek výkonu trestu a bez závažného důvodu neprovádí určené práce a kdy celý trest vykonal.

Do spolupůsobení na výchově pachatele při výkonu trestu se mohou zapojit zájmová sdružení občanů. Zákon počítá pouze se sdruženími činnými na pracovišti odsouzeného nebo v jeho bydlišti. Soud, bude-li to považovat za prospěšné, požádá o výchovné spolupůsobení sdružení. Zpravidla tomu bude předcházet neformální podnět občanů k takové součinnosti.

Při výkonu trestu OPP se uplatňují i státní zástupci. Soud jim doručuje rozhodnutí o odkladu, přerušení výkonu trestu, o upuštění od výkonu trestu a rozhodnutí o přeměně trestu OPP v trest odnětí svobody. Proti těmto rozhodnutím mohou podat státní zástupci stížnost.

5.3 Rozhodnutí o změně výkonu trestu

V rámci výkonu trestu soud může učinit několik rozhodnutí. Ve prospěch odsouzeného jde o odklad, přerušení výkonu trestu a o upuštění od výkonu trestu. K tíži odsouzeného je naopak rozhodnutí o přeměně, které by mělo být samo o sobě hrozbou pro pachatele a důvodem, proč práce vykonat.

Rozhodnutí o odkladu a přerušení výkonu trestu je zapříčiněno dvěma skupinami důvodů. Do první skupiny patří zejména zdravotní stav a jiné důležité důvody, v druhé skupině je potom povolání k výkonu vojenské služby.

Rozhodnutí o odkladu výkonu trestu má za následek, že předchozí rozhodnutí, podle něhož se má vykonat trest, nelze po dobu uvedenou v rozhodnutí o odkladu vykonat. O odkladu rozhoduje předseda senátu okresního soudu, který je příslušný k rozhodování o výkonu trestu z úřední povinnosti, jakmile zjistí, že jsou pro takové rozhodnutí dány podmínky, tedy aniž by vyčkával návrhu. Soud většinou rozhoduje na základě podnětu odsouzeného. Lékařské zprávy jako podklad rozhodnutí opatřuje odsouzený nebo s jeho souhlasem si je vyžádá soud sám. Z lékařských zpráv musí vyplývat, že v důsledku přechodného zhoršení zdravotního stavu není odsouzený schopen trest vykonat. Předseda senátu, aniž by nařídil jednání, rozhodne usnesením, které doručuje státnímu zástupci a odsouzenému. Ti mohou podat stížnost, která má odkladný účinek. Po právní moci usnesení je třeba o odkladu a o předpokládaném nástupu výkonu trestu informovat obecní úřad nebo instituci, kterým bylo nařízení výkonu trestu zasláno. Rozhodnutí lze učinit ohledně každého trestu OPP bez ohledu na jeho výměru, nepřichází ale v úvahu, pokud už odsouzený práce začal vykonávat. V tomto případě soud může rozhodnout jen o přerušení výkonu trestu. Toto rozhodnutí má stejnou podstatu i stejnou formu jako usnesení o odkladu.

Doba, na kterou je výkon trestu pozastaven, není nijak omezena, je limitována pouze existencí skutečnosti, že zdravotní stav odsouzenému nedovoluje, aby se podrobil režimu výkonu trestu. Rozhodnutí o přerušení nebo o odkladu lze i opakovat, pokud důvody pro jejich vydání trvají nebo nastaly znovu. Jestli se ale ukáže, že důvody pominuly, předseda senátu rozhodne o odvolání odkladu nebo o zkrácení doby, na kterou se odklad (přerušení) povoluje. Proti takovému usnesení je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek. Před takovým rozhodnutím je třeba opatřit si zprávu o zdravotním stavu odsouzeného. Nemůže-li soudce na podkladě zprávy rozhodnout, přibere si znalce. O rozhodnutí opět informuje obecní úřad nebo instituci, kde se měl trest OPP vykonávat nebo kde se vykonává.

Kromě choroby, která brání odsouzenému ve výkonu trestu, existují další důvody pro odklad nebo přerušení nařízeného trestu. Jde jednak o těhotnou ženu nebo matku novorozeného dítěte a jednak o jiné důležité důvody. Soud odloží nebo přeruší výkon trestu těhotné ženě a matce novorozeného dítěte na dobu jednoho roku po porodu. Smyslem této zákonné úpravy je chránit zdravotní stav ženy během jejího těhotenství,

○ přispět k nerušenému vývoji očekávaného dítěte a umožnit ji po určitou dobu po porodu řádnou péči o narozené dítě. Tato vstřícná úprava není určena ženám, kterým se narodilo dítě mrtvé nebo o své dítě nepečují, v těchto případech soud odklad odvolá.

○ Zákon blíže nespecifikuje, co se rozumí důležitými důvody. Praxe jimi rozumí důvody přechodné povahy kromě těch, které se týkají zdravotního stavu odsouzeného, pro které by byl bezodkladný výkon trestu pro odsouzeného nebo jemu blízké osoby mimořádně tíživý nebo byl spojen s dalšími následky, které zákon nepředpokládá. V tomto případě zákon stanoví maximální dobu, na kterou lze trest odložit a to i opakovaně – nejvýše na 3 měsíce ode dne, kdy rozhodnutí, kterým byl trest uložen, nabylo právní moci.

○ Paragraf 340 TŘ upravuje odklad a přerušení výkonu trestu u vojáků. Je přitom nerozhodné, zda odsouzený je povolán až poté, co rozsudek nabyl právní moci nebo během přípravného řízení. I zde okresní soud postupuje z úřední moci. Doba, na kterou výkon trestu odloží nebo přeruší, je vždy stanovena výkonem vojenské činné služby. Ve výroku neuvádí konkrétní datum, pouze dobu odkladu nebo přerušení vymezí výkonem vojenské činné služby. Soud oznamuje své rozhodnutí státnímu zástupci a odsouzenému, kteří mohou podat stížnost a po právní moci usnesení i obecnímu úřadu nebo instituci, kde měl být trest vykonán.

○ Pro všechny důvody přerušení nebo odkladu výkonu trestu platí, že stanovená doba, kdy odsouzený nemusí OPP vykonávat, se nezapočítává do lhůty jednoho roku, v níž má být trest vykonán.

○ Specifickým rozhodnutím je usnesení o upuštění od výkonu trestu. Zákon zde dává soudci možnost prominout odsouzenému trest nebo zbytek trestu. Lze to ale pouze v případě, že zdravotní stav odsouzeného mu dlouhodobě brání ve výkonu trestu. Jde-li tedy o změnu jen přechodného rázu, přichází v úvahu rozhodnutí o odkladu nebo přerušení výkonu trestu. Změna zdravotního stavu tu je zpravidla vyvolána závažnou nevléčitelnou chorobou nebo nemocí, která zanechává trvalé poškození organismu, případně úrazem s obdobnými následky. Jestli na podkladě lékařských zpráv nelze učinit jednoznačné závěry o zdravotním stavu, je třeba přibrat znalce. Právní mocí usnesení o upuštění od výkonu trestu nastává fikce a na pachatele se nadále hledí, jakoby nebyl odsouzen. Přitom rozhodnutí, kterým byl trest OPP uložen, zůstává v právní moci a je formálně vykonatelné.

○ Z výše uvedených rozhodnutí vyplývá, že nedojde-li k upuštění výkonu trestu OPP nebo jeho zbytku, pachatel je zásadně povinen vykonat tento trest v celé výměře,

jak mu byl soudem uložen, a nepřichází v úvahu podmíněné upuštění od výkonu zbytku tohoto trestu. Rovněž není možné podmíněné odložení výkonu trestu OPP.

Hrozbou pro odsouzeného, pokud nepovede řádný život nebo zaviněně nevykoná trest ve stanovené době, by mělo být rozhodnutí o přeměně trestu OPP v rest odnětí svobody. Toto rozhodnutí činí předseda senátu okresního soudu, který výkon trestu nařídil, ve veřejném zasedání. Stejnopis usnesení doručí obecnímu úřadu nebo instituci a také Rejstříku trestů. Zahájení řízení o přeměně trestu OPP nebo jeho zbytku v trest odnětí svobody není samo o sobě překážkou pro pokračování ve výkonu trestu. Je proto povinností soudu v tomto řízení vždy zjišťovat, zda a v jakém rozsahu odsouzený ke dni rozhodnutí vykonal uložený trest. Po právní moci rozhodnutí o přeměně OPP v trest odnětí svobody již nepřichází v úvahu další výkon trestu OPP. V rámci rozhodnutí soudce stanoví i způsob výkonu trestu odnětí svobod ve smyslu §39a TZ.

Na základě zákona č. 257/2009 Sb. ze dne 1. 3. 2009 svou činností Probaci a mediační služba České republiky jako organizační složka státu, která provádí služby probace a mediace ve věcech projednávaných v restním řízení. Všeobecně je řečeno, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlivosti. Ředitel zastupuje činnost PMS po stránce personální, organizační, hospodářské, materiální a finanční, přičemž k vyřízení těchto úkolů bylo vytvořeno ředitelská probační služba s ekonomickým a personálně-organizačním úsekem. Působí úkolů PMS ve vztahu k soudům, státním zastupitelstvím a orgánům Policie ČR zapřítají státníka, která sídlí ve veřejných městech jako okresní státní a národní souly. V rámci středisek působí střední a vysoké, kteří jsou zaměstnanci státu. Zároveň střediska řeší národnější odborné úkoly, zejména provádění a zabezpečují méně složité úkony probační a mediační činnosti, včetně administrativní a technických prací.

Probační a mediační služba by měla vytvořit předpoklady k tomu, aby každému veš mohla být ve vhodných případech projednána v některém ze zvláštních řízení, nebo mohl být uložen a vykonal trest nespojený s odnětím svobody a nebo služba byla nahrazena jiným opatřením. PMS se zabývá dvěma hlavními činnostmi – probací a mediační. Probační zákon rozumí organizování a vykonávání dohledu nad pokračováním, koncem výkonu trestů nespojených s trestem odnětí svobody, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, individuální pomoc pachatelů a párobení na něj, aby vedl řádný život. Mediační zákon vymezuje úk.

6 Probační a mediační služba

6.1 Funkce Probační a mediační služby

Období počátků budování probace a mediace v Čechách se váže k Usnesení vlády č.341/1994 v rámci programu Prevence kriminality, kterým vláda uložila ministru spravedlnosti, aby zřídil místa probačních úředníků v souvislosti se zaváděním alternativních trestů. Tato místa byla zřízena na většině okresních a několika krajských soudech v roce 1996. Probační činností byly většinou pověřeni pracovníci odborného aparátu soudů a vyšší soudní úředníci, kteří se zaměřovali zejména na zajištění administrativně technického výkonu trestu OPP a na formální kontrolu chování pachatelů v rámci trestů spojených s uložením zkušební doby s dohledem nebo přiměřenými povinnostmi nebo omezeními.

Na základě zákona č. 257/2000 Sb. zahájila dne 1.1.2001 svou činnost Probační a mediační služba České republiky jako organizační složka státu, která provádí úkony probace a mediace ve věcech projednávaných v trestním řízení. V čele PMS je ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Ředitel zajišťuje chod PMS po stránce personální, organizační, hospodářské, materiální a finanční, přičemž k zajištění těchto úkolů bylo vytvořeno ředitelství probační služby s ekonomickým a personálně-organizačním úsekem. Plnění úkolů PMS ve vztahu k soudům, státním zastupitelstvím a orgánům Policie ČR zajišťují střediska, která sídlí ve stejných městech jako okresní, obvodní a městské soudy. V rámci středisek působí úředníci a asistenti, kteří jsou zaměstnanci státu. Zatímco úředníci řeší náročnější odborné úkoly, asistenti provádějí a zabezpečují méně složité úkony probační a mediační činnosti, včetně administrativně technických prací.

Probační a mediační služba by měla vytvářet předpoklady k tomu, aby konkrétní věc mohla být ve vhodných případech projednána v některém ze zvláštních druhů řízení, nebo mohl být uložen a vykonán trest nespojený s odnětím svobody a nebo vazba byla nahrazena jiným opatřením. PMS se zabývá dvěma okruhy činností – probací a mediací. Probační zákon rozumí organizování a vykonávání dohledu nad pachatelem, kontrola výkonu trestů nespojených s trestem odnětí svobody, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, individuální pomoc pachateli a působení na něj, aby vedl řádný život. Mediace zákon vymezuje tak,

že jde o mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu.

Záměrem PMS je, aby probační činnosti plynule navazovaly na práci služby v přípravném řízení a rozhodování o alternativních sankcích by vycházelo z podkladů připravených úředníky a asistenty PMS, což by mělo umožnit širší a kvalitnější rozhodování soudů a efektivnější výkon samotných sankcí.

6.2 Působení Probační a mediační služby při trestu OPP

OPP jsou druhem trestu, který vyžaduje, aby byl pachatel v průběhu jeho výkonu podroben určité institucionalizované kontrole zaměřené jak na výkon prací, tak zároveň i na to, zda vede řádný život a případně dbá přiměřených omezení a povinností uložených soudem.

Probační a mediační služba v rámci svých činností při zajišťování přípravy, organizace a možností výkonu trestu OPP zohledňuje jak veřejný zájem - ochranu společnosti, tak zájem samotné oběti - participaci poškozeného, a stejně tak usiluje o prevenci dalšího trestného jednání pachatele a motivuje ho k převzetí odpovědnosti za způsobené škody a jeho opětovné zapojení do života ve společnosti bez konfliktu se zákonem.

Probační úředníci se při své činnosti řídí Metodickým standardem činnosti PMS v oblasti trestu OPP, který vydala Probační a mediační služba ČR.

Ve fázi před pravomocným rozhodnutím soudu může probační úředník provést předjednání uložení trestu OPP, při kterém stručně seznámí klienta s podmínkami uložení trestu, s následným průběhem jeho výkonu a zjišťuje motivaci pachatele trest vykonat. Se souhlasem klienta může probační úředník vyhledávat údaje týkající se klientova zdravotního stavu, dosažení pracovní kvalifikace, časových možností pro výkon trestu apod. Všechna tato zjištění shrne úředník do probační zprávy, kterou předkládá státnímu zástupci nebo soudu.

Probační úředník tvoří prostředníka mezi obcemi a obecně prospěšnými institucemi a soudy. Podílí se na tvorbě požadavků na provedení OPP a účinně seznam ovlivňuje po stránce kvalitativní i kvantitativní tak, aby se mezi požadavky neobjevovaly převážně práce, které lze svěřit úzkému okruhu odsouzených a aby množství požadavků korespondovalo jejich skutečné potřebě. Protože obce a instituce nemají dostatek lidí, kteří by kontrolovali odsouzené, provádí úředník vlastní kontrolu nad výkonem trestu.

Ve fázi po vydání pravomocného rozhodnutí soudu o uložení trestu střediska PMS připravují podklady pro vydání usnesení o nařízení výkonu trestu OPP. V případě, že má úředník k dispozici materiály o předjednání možnosti uložení výkonu trestu, pokusí se vytipovat vhodný požadavek na místo výkonu práce. Jestli se předjednání nekonalo, připraví přehled o možnostech vhodných míst pro výkon trestu OPP. Úředník dále projedná s klientem podmínky výkonu trestu, přičemž sděluje klientovi obecné informace o PMS, podrobné informace o podmínkách a průběhu výkonu trestu, vyjasňuje roli zainteresovaných subjektů a nabízí klientovi pomoc střediska PMS v případě jeho potřeby. V rámci rozhovoru úředník zjišťuje postoj klienta ke spáchanému činu, jeho časové možnosti v souvislosti se zaměstnáním, studiem, rodinnou situací, jeho dosažené vzdělání, jeho zdravotní stav, jeho postoj k poškozenému a další významné skutečnosti týkající se klienta a projednávaného případu.

Probační úředník vyhotoví na základě zjištěných informací od klienta záznam o projednání podmínek výkonu trestu OPP, ke kterému připojí doklady o dosažené pracovní kvalifikaci klienta nebo lékařské potvrzení o zdravotním omezení pro výkon určitých druhů prací. Záznam slouží soudu jako podklad pro nařízení výkonu trestu OPP.

Pokud je to z časových důvodů možné, účastní se probační úředník úvodního projednání podmínek výkonu trestu OPP u poskytovatele pracovního místa spolu s klientem. V případě, že klient dodržel základní podmínky výkonu trestu, to jest dostavil se k projednání dohody o realizaci výkonu trestu OPP do příslušné instituce, zahájil samotný výkon prací a rovněž trest OPP podle dohodnutého harmonogramu řádně vykonává, probační úředník provádí dle aktuální potřeby, minimálně jedenkrát za dva měsíce, kontrolu výkonu prací. V případě, že probační úředník získá informaci o tom, že klient trest OPP řádně nevykonává a nedodrжуje dohodnutý harmonogram prací, kontaktuje klienta za účelem zjištění důvodů porušení podmínek výkonu trestu a iniciuje osobní schůzku. Jestliže klient nadále práce nevykonává, středisko PMS mu doporučeně do vlastních rukou zašle poslední výzvu k nástupu trestu OPP. Pokud klient do 14 dnů od převzetí poslední výzvy trest nezačne vykonávat, podává probační úředník soudu návrh na přeměnu trestu OPP v trest odnětí svobody.

Probátoři provádějí též úkony směřující k tomu, aby odsouzený vedl řádný život, přičemž mohou navštěvovat odsouzeného v jeho bydlišti, zvat klienta na pravidelné konzultace na středisko PMS a v rámci toho vykonávat poradensko-výchovnou činnost. Pokud soud přijal záruku zájmového sdružení za dovršení nápravy odsouzeného,

spolupracuje probační úředník úzce i s tímto sdružením. Jsou-li odsouzenému uloženy vedle trestu i přiměřená omezení a povinnosti, dohlíží úředník i na jejich plnění.

V praxi může nastat situace, kdy jsou soudem vedle sebe uloženy dva tresty OPP. Problém nastane v případě, kdy v době výkonu trestu OPP bude uložen další trest OPP a součet dosud neodpracovaných hodin z prvního uloženého trestu OPP a hodin uložených v rámci druhého trestu bude vyšší než 400 hodin. PMS po zjištění uvedené skutečnosti bez zbytečných průtahů vypracuje podnět ke stížnosti pro porušení zákona adresovaný odboru organizace a dohledu Ministerstva spravedlnosti ČR. Součástí tohoto podnětu bude zpráva střediska PMS stručně shrnujícího vzniklou situaci včetně uvedení spisových značek obou trestních spisů. O svém postupu informuje příslušný soud. Pro klienta to znamená pokračování ve výkonu prvního uloženého trestu OPP a co se týče druhého trestu bude soud pravděpodobně o daném činu znovu jednat a rozhodovat.

7 Trest OPP v zahraničních úpravách

7.1 Německo

Trestní právo v Německu nezná obecně prospěšné práce jako samostatnou sankci. V německém trestním zákoně jsou upraveny pouze trest odnětí svobody, peněžitý trest a náhradní trest odnětí svobody.

Podle úpravy v obecném trestním právu existují tři formy OPP. První formu představují OPP uložené namísto vykonání náhradního trestu odnětí svobody. Nařízení výkonu tohoto trestu předpokládá, že peněžitý trest nemůže být zaplacen. Pokud je pachatel solventní, pak musí zaplatit. Pachatel nemůže kvůli ušetření peněz nastoupit výkon trestu ve věznici. Při neochotě zaplatit je trest vymáhán ve správním řízení. Je-li nařízen výkon náhradního trestu odnětí svobody, zkoumá se, zda místo něj nelze provést OPP. V rozsudku je peněžitý trest uložen formou denních splátek, přičemž výše splátek je stanovena soudem s přihlédnutím k osobním a majetkovým poměrům pachatele. Jedna denní splátka odpovídá 6 hodinám práce. U problematičtějších odsouzených tedy těch, kteří jsou ohroženi drogami a alkoholem, může orgán činný v trestním řízení snížit sazbu až na 3 hodiny denně.

Jindy je trest OPP ukládán při zastavení vyšetřování pro nepatrnou škodu nebo při podmíněném odsouzení. V rámci odkladu trestu na zkušební dobu může soud odsouzenému uložit povinnosti, které slouží jako zadostiučinění za spáchané bezprávi. Takovou ukládanou povinností může být i obecně prospěšná práce.

Třetí forma OPP představuje soudní nařízení mladistvému k vykonání práce. Zákon o soudnictví nad mládeží reaguje na kriminalitu mládeže prostřednictvím výchovných opatření, kázeňských prostředků a trestů. V rámci těchto opatření a prostředků může soud uložit mladistvému povinnost vykonat práci. Při odkladu trestu mladistvým na zkušební dobu nebo při podmíněném odsouzení nebo při probační pomoci lze uložit práci formou pokynu nebo formou stanovení povinnosti. Výkon trestu OPP organizují a kontrolují sociální pracovníci úřadu pro mládež.

I když pro celé Německo platí jednotná úprava, co se týče institutu OPP, jsou zemské vlády zmocněny přijmout zvláštní právní úpravu, která orgánům činným v trestním řízení dovoluje ukládat odsouzeným výkon náhradního trestu odnětí svobody prostřednictvím prací. Ve své legislativě jsou však omezeny některými zásadami. „Pokud odsouzený vykoná práce, je tím náhradní trest odnětí svobody vyřízen. Práce musí být vykonána

bezplatně, nesmí sloužit k výdělečným účelům. Výkon těchto prací nezakládá pracovněprávní vztah ve smyslu pracovního práva, pracovní poměr ve smyslu sociálního pojištění v nezaměstnanosti a daňového práva. Platí obecné předpisy bezpečnosti práce.“¹⁵

Aby mohl být trest OPP uložen, je k tomu zapotřebí:

a) V pravomocném rozsudku stanovit peněžitý trest formou denních splátek, přičemž výše splátek je stanovena soudem s přihlédnutím k osobním a majetkovým poměrům pachatele.

b) Nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody předpokládá, že peněžitý trest nemůže být zaplacen.

Nařízení výkonu trestu OPP předchází četné snahy směřující k zaplacení peněžitého trestu. Pokud jsou snahy neúspěšné, výkon trestu odnětí svobody je nařízen, přičemž se zkoumá, zda místo tohoto trestu nelze provést obecně prospěšné práce.

Obecnou prospěšností se rozumí, že tyto práce musí být prováděny ve prospěch veřejnosti – jde tedy o práce v charitativních zařízeních, obecních správách, nemocnicích, sportovních spolcích, domovech důchodců, dílnách pro postižené, záchranných službách nebo v oblasti životního prostředí na lesních správách. Je vyloučena činnost pro ziskové organizace. Práce musí být vykonány bezplatně.

Po nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody orgány činné v trestním řízení odsouzeného zároveň s nařízením nástupu výkonu trestu poučí, že během určité lhůty může podat návrh na vykonání OPP místo odnětí svobody.

Pracovníci sociálních služeb justice zprostředkovávají výkon prací mezi místem práce a odsouzeným. Odsouzený se ale sám podílí na hledání místa. Po zprostředkování místa se sociální pracovník stará o to, aby odsouzený řádně dostal své pracovní povinnosti. Pracovníci zjišťují, zda místo splňuje předpoklad obecné prospěšnosti, zda jsou s danou prací spojeny náklady na dojíždění, pracovní oděv apod. Úkolem sociálního pracovníka je také pracovat s eventuálními chybami na straně zaměstnavatele. Při tomto zaměstnaneckém poměru nejsou placeny příspěvky na zdravotní, důchodové pojištění a pojištění v nezaměstnanosti. Při pracovním úrazu platí zákonné úrazové pojištění. Sociální pracovníci též dohlížejí na odsouzeného během výkonu práce.

¹⁵ Wegeher, H.: Obecně prospěšné práce ve Spolkové republice Německo. In: K vybraným otázkám novel trestních kodexů Rizman, S., Sotolář, A., Válková, H.: SPJ.1995, str. 69

V případě, že roste počet pracovních prohřešků nebo pokud práce nejsou vykonávány, přichází v úvahu odvolání povolení k práci a trest odnětí svobody musí být vykonán. Pokud je už část trestu odpracována, vykoná se pouze zbytek.

Důvody odvolání:

a) Odsouzený bez dostatečné omluvy nezahájí práce, často se do práce nedostavuje nebo ji často přerušuje.

b) I přes výstrahy zaměstnavatele zdaleka nepodává odsouzený požadovaný výkon, který s přihlédnutím k osobním poměrům může být stanoven i jako nižší.

c) Odsouzený se opakovaně prohřešuje proti určeným opatřením a omezením.

d) Odsouzený se na pracovišti chová nepřijatelně.

Před odvoláním je odsouzený vyslechnut, přičemž má kdykoliv možnost zaplatit zbytek peněžitého trestu a nevykonat tím OPP.

7.2 Holandsko

V roce 1982 byl oficiálně zahájen experiment pro ukládání trestu OPP. Nejdříve státní zastupitelství mohlo v některých případech navrhnout trest OPP namísto postoupení trestní věci soudu. Počet ukládaných trestů se zvyšoval a v roce 1989 byl upraven zákonem a stal se třetím nejužívanějším trestem v Nizozemí.

Trest OPP se ukládá za trestné činy, kde by jinak bylo možno uložit trest odnětí svobody do 6 měsíců. Namísto toho je pachateli umožněno nahradit nepodmíněný trest výkonem trestu OPP v rozsahu maximálně 240 hodin. Trest je ukládán soudem v rozsudku, a to pouze dospělým pachatelům na jejich návrh. Protože jde o alternativu trestu odnětí svobody, soud ve svém rozhodnutí vysloví výši trestu odnětí svobody, který by jinak byl jako hlavní trest uložen. Soudce může tento návrh odmítnout s řádným odůvodněním, proč tak učinil. V rozsudku je rovněž stanoveno místo instituce a činnost, která bude vykonávána.

Realizací výkonu trestu jsou pověřeni probační pracovníci, přesto hlavní zodpovědnost za výkon OPP a výchovných trestů má státní zastupitelství. Probační služba má v Nizozemí dlouholetou tradici. Jde o soukromou nadaci, kterou financuje ministerstvo spravedlnosti. Do 60. let byly v Nizozemsku dva hlavní tresty - trest odnětí svobody a peněžitý trest. V 60. letech se v Holandsku začalo mluvit o chybějícím trestu pro mladistvé pachatele a tak začal experiment s tzv. službami, které by umožnily setrvat mladistvému v

původním sociálním prostředí, ale omezovaly ho v dalších kontaktech s pachateli. Při zavádění experimentu bylo navrženo, aby byl prováděn samostatnou organizací - probační službou. Hlavním cílem probačních úředníků je resocializace pachatele s úmyslem zamezení další recidivy. Činnost probačních úředníků zahrnuje podávání zpráv o sociální situaci pachatele pro orgány činné v trestním řízení, sociální pomoc pachateli a výkon trestu OPP a výchovných trestů.

Při výkonu OPP jde o neplacenou práci typu údržbářské práce v nemocnicích, obecních domech, domovech důchodců. Mělo by se jednat o činnost, která by nemohla být vykonána jinak než prostřednictvím OPP. Práce jsou většinou vykonávány individuálně, ale existují i projekty pro skupinu odsouzených.

V Nizozemí je možné kombinovat nepodmíněný trest odnětí svobody s trestem OPP, kdy poslední část výkonu nepodmíněného trestu lze přeměnit na OPP.

Počet uložených trestů OPP se zvyšuje, vliv na to má i rozsáhlý program holandské vlády, který byl zaměřen na sociálně patologické jevy ve společnosti a realizoval tak integrální politiku bezpečnosti. Program se zaměřuje na následky alkoholismu, na reakci obětí na zločin. Rozvíjejí se i programy zaměřené na osoby, které se pravidelně dostávají do kontaktu s orgány činnými v trestní řízení.

Pozitivní přístup holandských masmédií k OPP se odrazil ve výsledcích výzkumů veřejného mínění, které byly od počátku experimentálního ověřování této sankce mezi holandskou populací prováděny. „Přes narůstající požadavky na zvýšení bezpečnosti a ochrany občanů před zločinem se ukázalo, že lidé mají stále ještě zachovanu víru v alternativy vězení, mezi které patří též OPP. 53% dotázaných v roce 1990 souhlasilo s tvrzením, že pro pachatele je užitečnější vykonávat obecně prospěšnou práci než sedět ve vězení, 24% s tímto tvrzením nesouhlasilo a 23% nezaujalo stanovisko.“¹⁶ Holandské analýzy doložily značné úspory finančních prostředků pro oblast trestní politiky.

Holandský experiment v oblasti ukládání a výkonu OPP se stal zdrojem čerpání pro některé evropské země. Vyplynou z něj obecně platné závěry, které by ostatní země při zavádění institutu OPP měly brát na vědomí. Dostatečnou pozornost je třeba od počátku věnovat důkladné přípravě legislativního vyjádření, ale i organizačnímu a personálnímu zajištění výkonu, je třeba též v dostatečném předstihu informovat masmédiá a pomocí nich pozitivně naladit veřejnost, která potom hraje s ohledem na specifickou povahu OPP

¹⁶ Rood – Pijpers, E.: Mensen over misdaad en straf, Arnhem 1988 z knihy Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí – Anton M. Van Kalmthout, Mgr. Lenka Ouředníková – Právní rozhledy číslo 12/1997

vyžadujících kooperaci mezi pachatele a sociálním okolím významnější roli, než je tomu u jiných trestů.

Experiment také prokázal, že souhlas pachatele s výkonem OPP snižuje rizika selhání, přerušení a recidivy, neboť umožňuje navázání konstruktivního dialogu mezi pachatelem a společností zastoupené soudcem a posléze probačním úředníkem.

7.3 Dánsko

Aby mohl být v Dánsku trest společensky prospěšné práce uskutečněn, je nutné uložit podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody. Užití společensky užitečné práce je možné jen se zřetelem na konkrétní soudcovské posouzení způsobu a závažnosti deliktu i osobní situaci pachatele. Výkon této sankce soud ukládá v rozsahu od 40 do 200 hodin. Stanoví též dobu, do kdy musí být práce vykonány. Stanovená doba se pohybuje v rozmezí mezi 4 až 13 měsíci. Soudce rozhoduje o tom, zda pachatel je způsobilý pro výkon tohoto trestu, za podklad mu k tomu slouží informace o osobní a sociální situaci pachatele, které mu předkládá probační služba. I v Dánsku je kladen důraz na souhlas pachatele a na to, zda uznal svoji vinu. Vyhledáváním vhodných pracovních projektů je pověřena místní probační služba, které jsou dávány k dispozici pracovní projekty většinou veřejnými institucemi s nekomerčními aktivitami. Je zaměstnáván pouze jeden pachatel na témže místě a v témže čase. V případě vážné nedbalosti je podmíněný trest přeměněn v nepodmíněný, ale děje se tak zřídka.

7.4 Anglie

Asi nejvíce poznatků o ukládání trestu OPP mají v Anglii, kde byl tento trest zaveden zákonem o trestním soudnictví již v roce 1972. Od roku 1975 lze OPP užít jako samostatného trestu u všech trestných činů, za něž lze uložit trest odnětí svobody. Poslední úprava pochází z roku 1991. Tento trest lze uložit pachatelům po dovršení 16 let za trestný čin, za který by mohl být uvězněn. Musí být splněny i další podmínky, mezi které patří, že pachatel má bydliště v oblasti, kde existuje možnost pro vykonání OPP. Nutný je i souhlas pachatele. Soudce vezme v úvahu zprávu probačního úředníka, ze které musí vyplývat, že odsouzený je schopen uložený úkol splnit.

Maximální rozsah uložených prací se liší podle věku, u mladistvého je to 120 a u dospělého 240 hodin, minimální počet je u obou 40 hodin. Práce musí být ukončena do 12 měsíců od vynesení rozsudku. Pachatelé konající práce stanovené rozsudkem v rozsahu

60 hodin a více musí odpracovat nejméně 21 hodin ve skupině pachatelů konajících některý druh manuální práce. Jestli práce není vykonána ve stanoveném rozsahu a kvalitě, může být odsouzenému uložen navíc peněžitý trest nebo trest odnětí svobody. Od 1991 je možno kombinovat soudní příkaz ke konání OPP s peněžitým trestem. Stejně jako v jiných zemích i zde pachatel vykonává práci ve svém volném čase a bezplatně.

Typickými pracemi v Anglii jsou pomoc při péči o ochranu přírody, budování dětských hřišť, oprava hraček pro strádající děti, výzdoba bytů a domů pro staré a tělesně postižené lidi, trénování postižených dětí, vypomáhání ve sportovních klubech invalidů, ale též se uplatní při údržbě veřejné zeleně, čištění a údržbě různých objektů. „Konkrétní druh a průběh soudem uložené OPP je stanoven probačním úředníkem, který pro každou osobu odsouzenou k tomuto trestu vyhotoví plán (časový rozvrh, místo apod.) těchto prací, sleduje jejich průběh a organizuje potřebné podmínky k jejich náležitému výkonu.“¹⁷

V Anglii je nejčastěji tento trest ukládán za trestný čin krádeže, neoprávněného užívání cizího motorového vozidla, za trestné činy v dopravě a za některé případy úmyslného poškozování cizího majetku nebo za lehčí případy ublížení na zdraví.

7.5 Francie

Trest OPP je zakotven ve francouzském trestním právu od roku 1984, nová úprava potom pochází z roku 1994. Soud může obecně prospěšnou práci uložit jako samostatnou trestní sankci nebo jako podmínku při odkladu výkonu trestu odnětí svobody.

Pachatel, který se dopustil přečinu, na který je stanoven trest odnětí svobody, je povinen konat bezplatně OPP v trvání od 40 do 240 hodin. Výkon OPP jako samostatné sankce může být uložen ve stejném rozsahu a časově rozložen na 18 měsíců. U mladistvých se rozsah hodin zkracuje na polovinu a celková doba výkonu prací se omezuje na jeden rok. Uložení tohoto trestu není možné bez souhlasu pachatele, který musí být o možnosti odmítnutí soudem poučen, z toho plyne, že musí být též přítomen na soudním jednání. Zákon nepřipouští uložení trestu OPP místo trestu odnětí svobody v případech, kdy pachatel byl v posledních pěti letech odsouzen pro závažný trestný čin.

Výkon prací může být dočasně přerušen z vážných důvodů zdravotní, rodinné, profesní nebo sociální povahy. Rozhodnutí o výkonu společenské práce náleží penitenciárnímu soudci, který rovněž určí probačního úředníka pro daný případ. Tento

¹⁷ Vojtěch, J.: Výzkum institutu obecně prospěšných prací, Institut pro kriminologii a sociální prevenci Praha 1998, str.17

úředník je v kontaktu s odsouzeným, navštěvuje místo výkonu uložené práce a informuje soud o případných problémech a nedostatecích při výkonu soudního rozhodnutí. Odsouzený kromě povinnosti vykonat práce musí dodržovat i tato kontrolní opatření: vyhovět všem výzvám soudce a probačního úředníka, podrobit se lékařskému vyšetření předcházejícímu výkonu trestu, jehož účelem je zjistit, zda není postižen chorobou nebezpečnou pro spolupracovníky a ujistit se, že je zdravotně způsobilý pro práci, kterou má vykonávat, akceptovat návštěvy probačního úředníka a sdělovat mu všechny informace vztahující se k výkonu tohoto trestu. Odsouzený musí též hlásit změny svého zaměstnání, které tvoří překážku výkonu OPP a zdůvodnit a získat předběžný souhlas penitenciárního soudce pro každou změnu pobytu, která by byla překážkou výkonu OPP.

Mezi typy prací vykonávaných ve Francii patří údržba a zlepšování životního prostředí, údržba budov a veřejných zařízení, údržba a čištění komunikací a veřejných dopravních prostředků, administrativní práce, pomoc při organizování sportovních, zájmových a veřejných akcí, pomoc v oblasti sociální péče o spoluobčany, pomoc ve školních a zdravotnických zařízeních. OPP se řídí zákonnými předpisy a nařízeními upravujícími práci v noci, hygienu, bezpečnost při práci, jakož i práci žen a mladých pracujících. Odsouzený si sám hradí případné náklady spojené s výkonem této práce, tedy ubytování, cestovné a stravu.

7.6 USA

Od 60. let se v USA obyvatelstvo začíná stavět skepticky k uzavírání pachtatelů do věznic, zejména kvůli vzestupu zločinnosti a s tím souvisejícími zvýšenými náklady na vězeňství. Začínají se objevovat alternativní tresty mezi nimi trest obecně prospěšných prací, které nepůsobí na pachatele tak negativně jako pobyt ve věznici. Soudy trest OPP ukládají relativně často, a to jako samostatnou sankci nebo jako podmínku při různých variantách probace. Ukládání OPP místo trestu odnětí svobody je ponecháno zcela v kompetenci soudů. Přesto převažují názory, že by se ukládání této sankce mělo vymezit v zákoně. Soudce se při ukládání OPP jako samostatné trestní sankce obvykle řídí podmínkami a možnostmi, které poskytují různé programy zpracované a zajišťované oficiálními a často nevládními institucemi a organizacemi.

„V rámci trestu OPP jsou vykonávány např. řemeslnické či pomocné údržbářské práce, práce v nemocnicích, v domovech důchodců, v zařízeních Červeného kříže, ve veřejných knihovnách, v městských úřadech, pečovateli o zvířata.“¹⁸

Organizace zajišťující programy OPP informují soud o provedení práce. V případě, že odsouzený práce řádně nevykonává, soud mu jeho povinnosti připomene zvláštním rozhodnutím. Při ukládání tohoto trestu hraje svou roli i probační úředník, který osobně s pachatelem projedná možnosti náhrady škody a nabídne mu seznam možných prací. Nakonec se dohodnou na návrhu rozsudku, který je předán soudci. Ten ho může přijmout, odmítnout nebo pozměnit. O uložení trestu OPP nakonec vydá rozsudek.

7.7 Shrnutí

Poznatky ukazují, že trest OPP je v Evropě i v USA velmi využíván. V mnoha státech se stal třetím nejužívanějším trestem zejména proto, že se od něj očekává snižování ukládání krátkodobých trestů odnětí svobody. Často ale v důsledku nesplnění uložených povinností dochází k přeměně na trest odnětí svobody, což vede místo očekávaného snížení ke zvýšení počtu krátkodobých trestů odnětí svobody. „Ve Francii a Portugalsku je dokonce stanoveno, že neplnění podmínek výkonu trestu musí být posuzováno jako pohrdání soudem, což může být postihnuto jako samostatný trestný čin a lze za něj uložit trest odnětí svobody, jehož výše může být větší, nežli by tomu bylo u původního trestu.“¹⁹ Proto je v mnoha zemích při ukládání tohoto trestu kladen velký důraz na výběr pachatele, kterému lze OPP uložit. Jde převážně o prvopachatele a mladistvé. OPP se staly náhradou nejen za trest odnětí svobody, nýbrž jsou ukládány i namísto peněžitého nebo jiného trestu nespojeného s bezprostředním odnětím svobody.

7.8 Porovnání české a zahraniční úpravy

V zahraničí je trest OPP považován za méně přísný trest než v České republice, kde se stal po trestu odnětí svobody nejtěživější sankcí. Tutéž skutečnost můžeme vysledovat z vymezení okruhu trestných činů, za které lze trest uložit, okruhu pachatelů, kterým lze trest uložit, a z pojetí OPP jako alternativy k trestu odnětí svobody nebo jako alternativy k některým z méně přísných trestů.

¹⁸ Vojtěch, J.: Výzkum institutu obecně prospěšných prací, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1998 str.19

¹⁹ Anton M. Van Kalmthout, Mgr. Lenka Ouředníková: Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí –

V zahraničních úpravách není tak široce vymezen okruh trestných činů, za které lze trest OPP uložit. U nás je stanoven tento okruh na trestné činy s horní hranicí trestní sazby do 5 let odnětí svobod. V cizině lze OPP uložit jen za trestné činy, u kterých přicházejí v úvahu krátkodobé tresty odnětí svobody, kterými jsou tresty ve výměře do 6 měsíců, někde až do 12 měsíců. Zahraniční právní úpravy dovolují uložení trestu OPP jen za méně závažné trestné činy, např. ve Francii jen za přečiny.

Úpravy se liší i ve výběru pachatelů. V některých státech se uplatní trest OPP prakticky jen u mladistvých a prvopachatelů. Ve Francii nebo Velké Británii lze uložit trest i recidivistům méně závažných trestných činů. V České republice se na to, zda jde o prvotrestaného pachatele nebo recidivistu, nehledí.

Rozdílná je též výměra trestu. Zatímco u nás je maximální výměra stanovena na 400 hodiny, v jiných zemích je horní hranice trestu jen ve výměře 240 hodin. Spodní hranice je obdobná jako u nás. Stejně jako v České republice i v cizině je speciální úprava pro mladistvé, kterým lze uložit tento trest jen v polovině zákonné sazby.

Ve většině zahraničních úprav je vyžadován souhlas pachatele s uložením trestu OPP, zatímco u nás se o takové úpravě prozatím spekuluje. Absence souhlasu by mohla totiž ohrozit úspěšný průběh a tím resocializační efekt trestu.

V České republice je trest OPP ukládán jak hlavní trest. Ve Francii, Anglii nebo Nizozemsku je trest OPP pojímán též jako hlavní trest, existují ale formy OPP představující povinnosti nebo podmínky při uložení jiného trestu (ve Francii ukládán jako povinnost při odkladu výkonu trestu odnětí svobody), nebo OPP mohou být pojímány jako náhradní sankce za jiný trest (v Německu za nesplacení peněžitého trestu).

Další rozdíl tkví v přepočítacím poměru pro přeměnu. V zahraničí je poměr spíše vyšší v Německu činí 6 hodin za jeden den odnětí svobody, naproti tomu v České republice se každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu OPP počítají za jeden den odnětí svobody.

Všechny úpravy se vesměs shodují na typu možných prací – pomoc starým a bezmocným osobám, pomoc při údržbě veřejné zeleně, při zlepšování životního prostředí, při údržbě a čištění veřejných budov, práce ve školských a zdravotnických zařízeních, apod.

8 Poznatky získané z praxe

Doposud jsem se ve své diplomové práci zabývala teorií, nyní bych chtěla na několika stranách vyložit poznatky o skutečném využívání trestu OPP v praxi.

Institut OPP byl u nás zaveden bez zvláštní dlouhodobé přípravy, aniž jeho vstupu do právního řádu předcházela fáze praktického ověřování. Tlak na zavedení této alternativní sankce do českého trestního práva nepocházel pouze z řad právních odborníků, ale pro jeho zavedení volaly i samosprávy obcí, které předpokládaly, že odsouzení jim ušetří finanční prostředky při údržbě měst a obcí. Jakmile ale byly první tresty OPP vykonávány, obce zjistily, že výkon trestu je poměrně drahý a zdaleka nejde o ziskovou činnost. Obecní úřady musely vynaložit náklady na pracovní pomůcky pro odsouzeného jako jsou hrábě, lopaty, kosa nebo pevné pracovní boty. Tyto předměty by musely opatřit pro jakéhokoliv pracovníka, ale při výkonu trestu OPP se často stávalo, že odsouzení pracovní nástroje kradli. Další problém spočíval v kontrole odsouzených při práci. Obce musely zaplatit osobu, která by na odsouzeného při práci dohlížela. Navíc práce, protože mají být vykonávány ve volném čase, se často odpracovávají v odpoledních hodinách, tedy po pracovní době obecního úřadu. Trest OPP se tak stal spíše trestem pro obce než pro pachatele. Tuto tezi nemůžeme ale globalizovat. Existovalo mnoho obcí, které měly o trest OPP velký zájem a které jeho zavedení uvítaly. Přesto si trest OPP ve svých počátcích velkou oblibu nezískal a proto, že obce měly o tresty malý zájem, soudy je též ukládaly v menším měřítku.

Přes počáteční potíže s organizací výkonu této sankce, se začínají OPP postupně dostatečně využívat. Při zavádění nového právního institutu musíme vždy počítat s tím, že nějakou dobu potrvá, než se vžije do právního řádu. Proto trest OPP v období prvních let své existence nebyl ukládán v takové míře, jak se od něj očekávalo. Vliv na větší ukládání této sankce měla i samotná legislativa. Svůj díl na tom má jednak zřízení Probační a mediační služby a jednak rozšíření počtu subjektů, v jejichž prospěch lze práce vykonávat.

8.1 Praktické poznatky z činnosti soudů

Podíváme-li se na tabulku č. 1, zjistíme, že trest OPP je stále více v soudní praxi uplatňován. Zlomovým se stal rok 2002, tedy rok počátku fungování PMS a rok účinnosti novely trestního zákona č. 265/2001Sb., která mimo změn provedených v rámci trestu OPP, vyloučila možnost uložit trestním příkazem nepodmíněný trest odnětí svobody.

V tomto roce tresty OPP poprvé předběhly co do počtu ukládání nepodmíněný trest odnětí svobody.

Tabulka č.1- Počet odsouzených k jednotlivým druhům trestům

ROK	Odsouze- no osob celkem	Nepodmíněný trest odnětí svobody	Podmíněné odsouzení	Peněžitý trest	Obecně prospěšné práce	Jiný trest	Upuštěno od potrestání
1996	57 974	13 375	37 020	4 734	725	427	1 693
1997	59 777	13 933	37 190	4 703	1 600	488	1 863
1998	54 083	14 656	33 059	2 634	1 776	372	1 586
1999	62 594	15 340	38 188	3 370	3 215	707	1 774
2000	63 211	14 114	35 617	3 571	7 084	754	2 071
2001	60 182	12 533	32 817	3 324	8 835	589	2 084
2002	65 099	9 658	34 940	3 500	13 424	1 165	2 408
2003	66 131	9 797	35 676	2 941	13 592	1 590	2 535
2004	68 443	10 192	36 162	2 913	13 031	1 748	2 817

V tabulce č.2 je přehlednějším způsobem vyjádřen podíl jednotlivých druhů uložených trestů v rámci všech odsouzených. Z tabulky zjistíme, že trest OPP byl již v roce 2002 ukládán každému pátému pachateli, který byl v České republice odsouzen a v roce 2000 se stal po podmíněném odsouzení druhou nejvíce ukládanou alternativní sankcí.

Tabulka č.2 – Procentuální vyjádření podílu ukládání druhu trestů

ROK	Nepodmíněný trest odnětí svobody	Podmíněné odsouzení	Peněžitý trest	Obecně prospěšné práce	Jiný trest
1996	23,0 %	63,8 %	8,2 %	1,3 %	0,7 %
1997	23,3 %	62,2 %	7,9 %	2,7 %	0,8 %
1998	27,1 %	61,1 %	4,9 %	3,3 %	0,7 %
1999	24,5 %	61 %	5,4 %	5,1 %	1,1 %
2000	22,3 %	56,3 %	5,6 %	11,2 %	1,2 %
2001	20,8 %	54,5 %	5,5 %	14,7 %	1,0 %
2002	14,8 %	53,7 %	5,4 %	20,6 %	1,8 %
2003	14,8 %	53,9 %	4,4 %	20,6 %	2,4 %
2004	14,9 %	52,8 %	4,3 %	19,0 %	2,6 %

Podle důvodové zprávy k vládnímu návrhu novely trestního zákona č.152/1995 Sb. se má trest OPP uplatnit u pachatelů méně závažných trestných činů. Jak už jsem ale výše uvedla některé trestné činy, u kterých zákon ukládání OPP umožňuje, nejsou určitě vhodné pro ukládání alternativní sankce. Hranice 5 let se totiž vztahuje i na skutky, které jsou posuzovány podle přísnější kvalifikace trestného činu, a tak může být trest OPP uložen pachateli, který spáchá se zbraní útok na veřejného činitele, který získá značný prospěch při přijímání úplatku nebo při podplácení, který uprchne strážní při výkonu trestu nebo z vazby nebo který při rvačce způsobí jinému těžkou újmu na zdraví nebo smrt.

Je tedy mnoho činů, za které není vhodné ukládat trest OPP. Podíváme-li se do statistik, za vážnější trestné činy se OPP téměř neukládají. Například v roce 2004 byl trest OPP za trestný čin kuplířství uložen pouze třikrát.

Z celorepublikového hlediska je trest OPP nejvíce ukládán za trestné činy proti majetku podle Hlavy IX. TZ, z nichž jednoznačně dominuje trestný čin krádeže. Od roku 2002 se počet odsouzených osob podle Hlavy IX. k trestu OPP pohybuje kolem čísla 7000. Více je tato sankce ukládána i u trestných činů proti pořádku ve věcech veřejných, u trestných činů hrubě narušujících občanské soužití a trestných činů proti rodině a mládeži. Nejvíce je trest OPP ukládán za krádež. V roce 2004 byl uložen 28 % pachatelům odsouzených za tento skutek. Nesmíme ale zapomenout, že OPP lze uložit pouze za první dva odstavce skutkové podstaty trestného činu krádeže. Proto, kdybychom měli samostatné statistiky pro jednotlivé odstavce § 247 TZ, výsledné číslo by bylo pravděpodobně vyšší. Druhým trestným činem, za nějž se nejčastěji OPP ukládají, je trestný čin maření úředního rozhodnutí. Byl uložen 23,2 % pachatelům, kteří byli za tento trestný čin odsouzeni. Třetím v pořadí je pak trestný čin zanedbání povinné výživy, který byl uložen při souzení tohoto skutku 16,5 % pachatelů.

Tabulka č. 3 – Trestné činy za něž je nejčastěji trest OPP ukládán

Trestné činy podle četnosti	Počet odsouzených k trestu OPP za rok		
	2002	2003	2004
§ 247 Krádež	5 129	4 734	4 317
§ 171 Maření výkonu úředního rozhodnutí	1 238	1 327	1 465
§ 213 Zanedbání povinné výživy	1 103	1 275	1 341
§ 202 Výtržnictví	791	826	812
§ 238 Porušování domovní svobody	788	862	748
§ 250 Podvod	819	729	641
§ 221 Ublížení na zdraví	456	501	507
§ 250b Úvěrový podvod	348	440	427
§ 248 Zpronevěra	417	369	334
§ 201 Ohrožení pod vlivem návykové látky	176	178	208
§ 251 Podílnictví	147	183	175
§ 257 Poškození cizí věci	178	131	137
§ 155 Útok na veřejného činitele	139	122	148

Hlavní účel trestu OPP spočívá v omezení krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody. OPP mají pomoci řešit přeplněnost věznic. I když trest OPP statisticky výrazně pomohl snížit počet ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody, přesto od roku 2002 narostl počet osob vykonávajících krátkodobé tresty odnětí svobody do 1 roku. Je zřejmé, že soudy sice ukládají od roku 2002 trest OPP více, ale také často rozhodují o jeho přeměně v trest odnětí svobody. Z celorepublikového hlediska je přeměněno v trest odnětí svobody přibližně 12% z celkové počtu uložených trestů OPP.

Pro účely této práce jsem vytvořila dotazník (viz. Příloha), který mi vyplnilo 5 soudců z Obvodního soudu pro Prahu 2 a 5 soudců z Okresního soudu v Teplicích.

Trest OPP začal být ukládán v roce 1996. Před tímto rokem soudci za obdobné skutky, za které nyní ukládají trest OPP, ukládali v 70 % krátkodobý trest odnětí svobody. Z tohoto čísla můžeme usuzovat, že trest OPP je skutečně alternativou nepodmíněného trestu odnětí svobody. Zbylí dotazovaní soudci ukládali nebo by v případě neexistence trestu OPP uložili peněžitý trest nebo podmíněné odsouzení.

V počtu ukládání trestu OPP se jednotlivé soudy liší. Na Obvodním soudu v Praze ukládá většina soudců trest OPP každému pátému pachateli, kterého odsuzuje k některému z trestů. Jeden z nich dokonce ukládá trest OPP ve 30% případů. I když soudci tuto sankci ukládají relativně často, přesto se pouze 60% z nich domnívá, že OPP snižují četnost nepodmíněných trestů. Shodně se soudci domnívají, že většímu počtu ukládání trestu OPP brání nedostatek pracovních míst pro odsouzené.

Na Okresním soudě v Teplicích je trest OPP dosti neoblíbený. V roce 2005 byl uložen pouze 84 odsouzeným, o rok dříve dokonce jen 39 pachatelům. Tomu odpovídá i procento ukládaných trestů. Většina ze soudců ukládá trest pouze v 1% případů, které soudí. Ve větším procentu ukládají tento trest pouze mladistvým, jeden z dotazovaných soudců tak trestá každého třetího mladistvého pachatele. Jeden ze soudců dokonce odpověděl tak, že za 8 let své praxe uložil trest pouze dvakrát. Nízký počet uložených trestů může být i odrazem nevíry soudců v to, že by trest OPP snižoval počty uložených nepodmíněných trestů. Jinak důvody, pro které trest prakticky neukládají vidí ve skladbě trestné činnosti v teplickém okrese, v přístupu a kriminální minulosti obžalovaných.

Soudci na daných soudech nejčastěji trest OPP ukládají za tyto trestné činy: krádež podle §247 odst.1, poškozování cizí věci podle §257 odst. 1, ublížení na zdraví podle §223 a 224 odst.1, maření výkonu úředního rozhodnutí podle §171 odst.1, podvod podle §250 odst.1 a výtržnictví podle § 202 odst. 1 TZ.

I když teorie je kritická k okruhu trestných činů, za něž lze trest OPP uložit, pouze 20% soudců by změnilo ustanovení tak, že by trest OPP mohl být ukládán za trestné činy, na které TZ stanoví trest odnětí svobody do 3 let.

Maximální výměru trestu by změnilo 30 % a to na 200 nebo 300 hodin. Přitom jeden soudce byl toho názoru, že by přepočítání mělo být změněno tak, že jedna neodpracovaná hodina by znamenala 3 dny trestu odnětí svobody.

Při zavedení trestu OPP se počítalo, že bude ukládán pachatelům nezaměstnaným, aby si navykli na řádný pracovní způsob života. Skutečně téměř sedmdesát procent odsouzených k trestu OPP je nezaměstnáno. Soudci z obvodního soudu zohledňují při ukládání trestu, jestli jde o recidivistu, v zásadě se ale nebrání ukládat OPP odsouzenému s kriminální minulostí. Tepličtí soudci naopak kategoricky odmítají to, že by trest uložili recidivistovi.

Nejednotná se v teorii jevící problematika souhlasu pachatele. Stejně tak soudci na otázku, zda má být uložení trestu OPP podmíněno souhlasem pachatele, nemají jednotnou odpověď. 60% z nich se domnívá, že by mělo být ukládání trestu podmíněno souhlasem, 40% zastává názor, že nikoliv.

Trest OPP je charakteristický množstvím subjektů podílejících se na výkonu. Soudci nejčastější problémy vidí ve spolupráci PMS s obcemi a obecně prospěšnými institucemi, jinak koordinaci mezi jednotlivými subjekty shledávají jako dostatečnou. Svojí spolupráci s PMS hodnotí jako dobrou nebo dokonce výbornou. Co se týče možnosti využití zájmových sdružení občanů, soudci se na ně obrací spíše výjimečně.

Z dotazníků, které mi soudci odevzdali, nevyplývalo, že by na počet ukládání trestu OPP měla vliv délka praxe.

Je patrné, že ukládání trestu OPP se liší okres od okresu. Domnívám se ale, že vliv na to nemá pouze skladba trestné činnosti v daném místě, určitý podíl zde hraje i struktura obyvatelstva v daných okresech. Nelze také opominout to, že z Obvodního soudu pro Prahu 2 odešlo několik soudců, kteří zformovali PMS, a zpětně tak určitě ovlivnili své kolegy ohledně ukládání trestu OPP.

8.2 Činnost probačních úředníků v praxi

Pro účely této práce jsem se sešla z úředníkem PMS střediska Teplice, který mi odpovídal na dotazy týkající se skutečné činnosti probátorů při výkonu trestu OPP. Na mou otázku, co všechno obnáší konkrétní spolupráce PMS se soudem, z jeho odpovědi vyplynulo: Soudce může před konáním hlavního líčení nebo před vydáním trestního příkazu pověřit středisko PMS k tomu, aby se probační úředník sešel s klientem a získal od něj informace o jeho pohledu na možné uložení trestu OPP. Probátor na schůzce s klientem zjišťuje podklady pro zprávu, kterou poté předává soudu. Probační úředník se pachatele nejčastěji ptá na otázky typu: Jak pohlížíte na svou trestnou činnost? - Co bylo motivem, příčinou spáchání trestného činu? - Jak se stavíte k následkům a k řešení svého skutku? - Co chcete udělat, čeho jste schopni, aby jste odčinil svůj čin? Probátoři se většinou setkávají s tím, že pachatel naslibuje, že vše napraví, škodu splatí, oběti se omluví a bude konat vše, co mu řeknou, jen aby nešel do vězení. Na schůzce se probační úředník táže klienta na to, aby mu řekl, proč má zájem o trest OPP, co si myslí, že mu přinese. Pachateli ale nikdy dopředu nesdělují výhody této sankce, nechá ho, aby přišel sám nato, že při výkonu tohoto trestu může být doma, může nadále vykonávat své zaměstnání, snáze nahradit škodu.

Ve zprávě pro soud probační úředník zhodnotí, které instituty je vhodné za spáchaný čin uložit, vzhledem k osobě obviněného. A tak i když se soudce obrací na PMS, aby mu zjistila vhodnost uložení trestu OPP, stejně se probátor bude ve své zprávě zabývat vedle trestu OPP i trestem peněžitým a dalšími alternativami k uvěznění. Ke zprávě doloží i formulář týkající se stanoviska obviněného k uložení trestu OPP, ve kterém pachatel písemně stvrzuje, že byl poučen o podmínkách trestu OPP, že byl dotázán na stanovisko k případnému uložení trestu, že je zdravotně způsobilý a slibuje, že práce bude řádně vykonávat dle dohodnutého časového harmonogramu.

I když právní řád dává soudu možnost pověřit probačního úředníka předjednáním uložení trestu OPP, v teplickém okrese se tak děje v menšině případů. Na PMS pro zjištění stanoviska se obrací pouze několik, a to převážně mladších soudců.

Další má otázka směřovala na nesrovnalosti v právním řádu týkající se evidence požadavků na práci. Podle Kancelářského řádu pro okresní, krajské a vrchní soudy má evidenci o požadavcích obcí a obecně prospěšných institucí na práci vést soud. Ve skutečnosti seznam možných pracovních míst vede PMS. Původně se předpokládalo, že soud rozešle dotazníky na jednotlivé obce v okrese, zájem byl ale malý. Před pěti lety hledání nových míst převzala PMS. Úředníci sami objížděli jednotlivé obecní úřady a obecně prospěšné instituce s nabídkou poskytnutí bezplatné práce prováděné odsouzenými v rámci výkonu trestu OPP. Středisko PMS si tak vytvořilo síť poskytovatelů, mezi které se zařadily vedle obecních úřadů sídlících v okrese i společnost pro péči o zdravotně postižené, Červený kříž, domovy důchodců, fotbalový klub, několik gymnázií a základních škol, Cisterciácké opatství, Farní úřad církve Československé husitské, Římskokatolická farnost a další.

Zatímco například v Ostravě nebo v Praze odsouzení musí čekat na přidělení práce až rok, v okrese Teplice se poptávka po místech vyrovná nabídce možných prací.

Na otázku, které práce se v seznamu vyskytují, mi probační úředník odpověděl: Převážná většina klientů teplického střediska PMS je tvořena osobami se žádným nebo základním vzděláním, proto většina odsouzených vykonává úklidové práce zahrnující úklid vozovek, údržby sportovních a dětských hřišť nebo práce v lese. Probační úředník se pachatele vždy ptá, zda-li má nějaké dovednosti. Jestliže má například zkušenosti se zednickými pracemi, může mu být nařízen jako druh práce – oprava objektů, plotů nebo zdí. I když je jich málo, setkávají se na PMS i s klienty, kteří mají vysokoškolské vzdělání. Mezi nimi byl i projektant, který v rámci výkonu OPP prováděl projektovou dokumentaci pro rekonstrukci objektu církevní organizace.

Největším „odběratelem“ odsouzených k výkonu trestu OPP je Magistrát města Teplic. Tuto agendu pověřením převedl na Krušnohorské komunální služby, a.s. Odsouzeným, kteří pracují u technických služeb, je přidělena práce zahrnující údržbu veřejné zeleně, což představuje úklidové práce týkající se čistoty trávníků. Tyto práce lze vykonávat převážně jen v teplých měsících a tak v zimě komunální služby nemají pro odsouzené dostatek práce. K této instituci PMS umisťuje převážně odsouzené, kterým byl trest OPP uložen bez předchozí konzultace a osoby závislé na drogách či alkoholu. PMS posílá k tomuto zaměstnavateli asi zhruba 30 klientů ročně. Pracovat z nich

začne ale jen minimum. Když se klient dostaví k instituci, je s ním podepsána dohoda o realizaci výkonu trestu OPP a je poučen o bezpečnosti práce. Odsouzení pracují dohromady a jsou pod dohledem „předáka“, který dohlíží na jimi provedenou práci a který zároveň vede evidenci a podepisuje pachateli počet odpracovaných hodin. Kvůli obavě z krádeží pomůcek a obavě z možného úrazu odsouzeného je jim přidělována jednoduchá práce typu hrabání trávy nebo sbírání odpadků z trávníků, k níž obdrží pouze rukavice a hrabě. Odsouzení pracují většinou 8 hodin denně, v případě, že jsou zaměstnaní, lze práce vykonat o víkendech. Při této variantě je jim většinou přidělen úkol, který je zaměstnavatelem dopředu ohodnocen počtem hodin, protože dohled nad výkonem práce se většinou neuskutečňuje. Komunální služby jsou od Magistrátu města Teplic pověřeny od června 2003. Do března 2006 u nich svůj trest odpracovalo pouze asi 20 odsouzených, z nichž jeden člověk u nich zůstal pracovat jako zaměstnanec. Podle pracovníka Krušnohorských komunálních služeb a.s. s odsouzenými zkušenosti moc dobré nemají, spíše jim přináší problémy. Vyskytlo se totiž několik případů, kdy je odsouzení při jednání o přeměně nařkli z toho, že u komunálních služeb odpracovali více hodin než jim bylo zaznamenáno do přehledu o pracovní činnosti.

Druhým nejčastějším poskytovatel práce je Židovská obec Teplice, pro níž se odsouzení starají o dva památkově chráněné hřbitovy.

PMS byla vytvořena i proto, aby dohlížela na vykonávání prací odsouzeným, proto má další otázka směřovala na to, jak plní tuto funkci. Probační úředníci z teplického střediska na pracoviště za klientem dochází pouze v případě, že se vyskytne při pracovní činnosti odsouzeného nějaký problém. Plně spoléhají na poskytovatele prací, kteří si vedou dokumentaci o odpracovaných hodinách jednotlivých pachatelů a v případě, že odsouzený nepracuje podle domluveného harmonogramu, nahlásí skutečnost PMS. Na PMS v Teplicích si úředníci zavedli svůj usus. V případě, že klient poprvé nenastoupí do práce, dají mu šanci vysvětlit důvody, proč tak neučinil a nechají ho vykonávat trest dál. Jestli odsouzený podruhé bez omluvy nenastoupí do práce, probační úředník podá soudu návrh na přeměnu. Ošetřena je i situace, kdy se odsouzený nepohodne s organizací, u níž má trest OPP vykonávat. V takovém případě pachatel osobně nebo prostřednictvím PMS požádá soud o vydání nového usnesení o nařízení výkonu trestu OPP.

Probační úředníci by měli dohlížet kromě výkonu prací i na to, zda-li odsouzený vede řádný život. Zákon jim dává možnost chodit do bydliště pachatele. V praxi se tak děje pouze u některých mladistvých. Na vinně tohoto stavu je nedostatečný počet úředníků působících na středisku a vzdálenost bydliště jednotlivých pachatelů od sídla PMS. V

rámci dohlížecí funkce PMS spolupracuje s Rejstříkem trestů a s Policií, která pořádá různé razie na noční bary, diskotéky, hospody nebo herny. Při těchto akcích většinou kontroluje občanské průkazy. Jména zkontrolovaných osob potom porovnává s databází klientů PMS. Jestliže jsou některé z těchto osob uložena přiměřená omezení nebo povinnosti spočívající v zákazu konzumace alkoholu nebo v příkazu zdržet se hraní na hracích přístrojích a přitom osoba byla přistižena při takové zakázané činnosti, bude to pro PMS impuls k podání návrhu na přeměnu.

Nakonec jsem se zeptala, s jakou skupinou osob se při své činnosti probačního úředníka nejvíce setkávají. Bylo mi sděleno, že nejčastějšími klienty jsou muži třicátníci a mladiství.

9 Závěrečné shrnutí

Cílem této práce bylo se v základních směrech vyjádřit k problematice trestu obecně prospěšných prací a pokusit se shrnout jak poznatky teoretické, tak poznatky získané z praktického výzkumu. Zejména prostřednictvím poznatků získaných od lidí, kteří se s trestem OPP běžně stýkají jsem dospěla k závěru, že trest obecně prospěšných prací má kromě svých nesporných výhod i jisté nevýhody.

Největší výhody spatřuji v tom, že se výkon trestu odehrává ve společnosti. Odsouzení nejsou vytrženi ze svého normálního způsobu života jako by tomu bylo při výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, kde by se mohly navíc prohloubit jejich kriminální sklony. Druhou nespornou výhodou je pracovní činnost. Práce má působit na pachatele výchovně, má mu ukázat správný způsob života. Trest OPP by měl být proto podle mého názoru ukládán mladistvým a nezaměstnaným, kteří by si prostřednictvím pracovní činnosti mohli navyknout na správný způsob života. Zaměstnané osoby jsou zvyklé na pravidelné chození do práce a tak by trest OPP neměl sledovaný efekt. U nich by proto bylo vhodnější ukládání peněžitého trestu. S pracovní činností odsouzeného souvisí i další pozitivum totiž to, že výsledkem činnosti pachatele je vytvoření nějakého užitečného výsledku, který slouží širšímu okruhu lidí. Trest OPP má bezesporu také svou výhodu v tom, že jsou na jeho realizaci vynakládány státem nižší náklady oproti nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Trest lze navíc uložit téměř každému člověku, protože téměř vždy se najde nějaká práce, kterou může odsouzený vykonávat.

Nevýhod trestu jako takových jsem moc nenašla. I když práce má na pachatele působit výchovně, určitě se najdou tací, kterým výkon trestu OPP další pracovní činnost znechutí. Když bude kvůli svému základnímu vzdělání přiřazen k práci, která bude spočívat v uklízení parků a chodníků, může odsouzený nabýt pocit, že lepší práci by při svých znalostech našel jen stěží a nevidí tak důvod jinou, tentokrát placenou, práci hledat. V literatuře jsem se setkala i s názory, že OPP berou práci nezaměstnaným. Zaměstnavatelé neziskových organizací raději přijmou na práci odsouzené, kterým nemusí platit mzdu. S tímto tvrzením ale nemohu souhlasit. Odsouzení přece jenom vykonávají převážně práce, které jsou pro obec a instituci spíše pomocné. Tuto práci by pravděpodobně udělali pracovníci v rámci vlastní pracovní činnosti nebo by nebyla udělána vůbec.

I když pozitiva ohledně trestu OPP převažují nad negativy, domnívám se, že naše právní úprava má z mého pohledu i z pohledu odborníků několik nedostatků.

Za hlavní nedostatek považuji okruh trestných činů, za které lze OPP uložit. Myslím si, že by měl být stanoven tak, že lze uložit trest OPP za trestné činy, na které TZ stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje 3 roky. S touto problematikou souvisí i výše sazby trestu OPP. V případě, že je okruh trestných činů stanoven tak široce, mohla by být zvýšena výměra počtu hodin na 700, samozřejmě i při prodloužení stanovené doby k odpracování například na dva roky. Při případné přeměně by potom mohl být nad odsouzeným vykonán trest odnětí svobody ve výši, která by se přibližovala k jednomu roku. Toto řešení by bylo ale v praxi jen obtížně realizovatelné, proto by bylo vhodnější změnit přepočítací koeficient. Za jednu neodpracovanou hodinu by se mohl počítat jeden den odnětí svobody. Myslím si, že změny tak jak jsem je naznačila, by byly žádoucí už z toho důvodu, že mnoho pachatelů se staví k trestu OPP před soudem navýsost kladně proto, že počítají už dopředu s jeho přeměnou, přičemž vědí, že kdyby jim byl uložen trest nepodmíněný jejich pobytem ve vězení, by byl několikrát delší.

Nedostatek zákonné úpravy spatřuji i v tom, že trest nelze uložit vedle trestu odnětí svobody. Domnívám se, že trest OPP by byl vedle podmíněného odsouzení realizovatelný.

Právní teoretici se často zabývají otázkou, zda-li by nemělo být uložení trestu podmíněno souhlasem pachatele. Podle mého názoru je ustanovení TZ o přihlídnutí ke stanovisku pachatele dostačující. Myslím si ale, že by soud před vydáním rozhodnutí měl vždy požádat probačního úředníka o to, aby zjistil stanovisko pachatele k možnému uložení trestu OPP.

V době, kdy dopisuji tuto práci, se v Parlamentu ČR projednává vládní návrh nového trestního zákona. Tento návrh samozřejmě počítá s další existencí trestu OPP, ale oproti současnému TZ se úprava tohoto institutu v určitých niancích liší.

Zákonodárce opět vymezil možnost ukládání trestu OPP na činy, za které TZ umožňuje uložit trest odnětí svobody do výše pěti let. Novinkou by ale byla povinnost soudů přihlížet k tomu, zdali pachateli v posledních třech letech nebyl trest OPP přeměněn na trest odnětí svobody. Kdyby tomu tak bylo zpravidla by trest OPP neměl být uložen.

Po vzoru jiných evropských států je v návrhu snížena horní hranice výměry trestu na 300 hodin. Ke zmírnění této sankce ale nedochází, protože pro případnou přeměnu se počítá s tím, že každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací představuje jeden den odnětí svobody. I když zavinil pachatel příčinu k přeměně trestu, může soud výjimečně ponechat trest OPP v platnosti, přičemž mu uloží dosud neuložená přiměřená omezení nebo povinnosti nebo stanoví nad odsouzeným

dohled. Nově by pobyt odsouzeného v zahraničí neměl mít vliv na běh lhůty jednoho roku, do kdy musí být trest odpracován.

Domnívám se, že trest OPP plně naplňuje filozofii alternativních trestů - ponechává odsouzené na svobodě, spočívá v uložení takového druhu povinnosti nebo omezení, který bude působit preventivně proti páčání další trestné činnosti, chrání společnost, uspokojuje zájmy obětí trestného činu a upevňuje v pachateli návyky a postoje potřebné k vedení řádného života.

4. Hanák, V.: *Sazba trestu odpracování prací u osob pobýjajících v cizí zemi*, Právní rozhledy 6, 41 (1994)
5. Kalinčíková, A.M., Otráčilová, L.: *Kvalitativní studie o sociální situaci zvláště znevýhodněných skupin v ČR*, Právní rozhledy 6, 11 (1994)
6. Kazabec, Z., Řezman, J.: *Kriminalizace sociální práce jako způsob trestu odpracování prací*, Právní práce 6, 4 (1998)
7. Kazabec, Z.: *Společenské tresty - jeden z prostředků trestního práva*, Právní práce 6, 4 (2000)
8. Ketular, P.: *K pojmu odpracování prací při výkonu trestu odpracování prací*, Právní práce 7, 67 (1998)
9. Kuchta, J., Váňková, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestního práva*, Leges, Praha, C.H. Beck 2005, ISBN 80-7179-813-6
10. Novotný, O., Dolaněk, A., Jemelík, J., Váňková, H. a kol.: *Trestní právo hmotné (trestní část)*, Praha: ASPI Publishing 2001, ISBN 80-86294-31-1
11. Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, Praha: ASPI Publishing, 2001, ISBN 80-7157-026-2
12. Osmandík, D. a kol.: *Kriminalizace alternativních trestů a systém trestů pro kriminologii a sociální prevenci*, Praha, 1996, ISBN 80-24878-25-6
13. Řezman, J., Šotolář, A., Váňková, H.: *Výrazným důstojným trestem musí být trest odpracování v ČR* 15.-17.11.1995, SPI Praha, Bopis 1999
14. Šotolář, A., Páry, P., Špištal, P.: *Alternativní tresty odpracování prací*, Praha, C.H. Beck 2000
15. *Statistická ročenka kriminality 1997-2001*, Městské úřady měst obcí ČR, Praha
16. Sáčková, O., Váňková, H.: *Obecné prospěšné práce jako alternativní trest odpracování v mezinárodním srovnání*, Právní rozhledy 6, 41 (1994)

Seznam použité literatury

1. Čapek, M.: *K trestu obecně prospěšných prací*, Soudce č. 10 / 2000
2. Draštík, A., Hasch, K., Kabátová, I.: *K výkonu trestu obecně prospěšných prací*, Trestní právo č. 4 / 1999
3. Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J.: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, *Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací*, Trestní právo č. 4 / 2005
4. Hanák, V.: *Sazba trestu obecně prospěšných prací a jeho přeměna v trest odnětí svobody*, Právní praxe č. 4 / 1998
5. Kalmthout, A.M., Ouředníková, L.: *Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí*, Právní rozhledy č. 12 / 1997
6. Karabec, Z., Rozum, J.: *K problematice souhlasu pachatele s uložením trestu obecně prospěšných prací*, Právní praxe č. 4 / 1998
7. Karabec, Z.: *Krátkodobé tresty – jeden z problémů českého vězeňství*, Trestní právo č. 4 / 2000
8. Kotulan, P.: *K pojmu obecné prospěšnosti při ukládání trestu obecně prospěšných prací*, právní praxe č. 4 / 1998
9. Kuchta, J., Válková, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, 1.vydání, Praha, C.H.Beck 2005, ISBN 80-7179-813-4
10. Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek J., Vanduchová M. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: ASPI Publishing, 2003, ISBN 80-86395-73-1
11. Novotný, o., Zapletal, J., a kol., *Kriminologie*. Praha : ASPI Publishing, 2004, ISBN 80-7357-026-2
12. Osmančík, O. a kol.: *K problematice alternativních trestů a opatření*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1996, ISBN 80-86008-26-6
13. Rizman, Sotolář, Válková: *K vybraným otázkám novel trestních, Sborník ze semináře v Srní 15.-17.11. 1995*, SPJ Praha- Bonn 1999
14. Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, Praha, C.H.Beck 2000
15. *Statistická ročenka kriminality 1997-2005*, Ministerstvo spravedlnosti ČR, Praha
16. Suchý, O., Válková, H.: *Obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody v mezinárodním srovnání*, Právní rozhledy č. 4 / 1995

17. Šámal, P.: *K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku*, Trestněprávní revue č. 5 / 2005
18. Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. II. díl. 5. vydání*. Praha : C.H.Beck 2005, ISBN80-7179-405-8
19. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. *Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání*. Praha: C.H.Beck, 2004, ISBN 80-7179-896-7
20. Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání*. Praha : C.H.Beck, 2004 ISBN 80-7179-829-0
21. Tuzar, V.: *Ještě k trestu obecně prospěšných prací*, Soudce č. 1 / 2001
22. Urbánek, J.: *Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a ČR*, Trestněprávní revue č. 7 / 2003
23. Vanduchová, M.: *K novému trestu obecně prospěšných prací*, Právní praxe č. 7 / 1996
24. Větrovec, V., Adamcová, Z., Nedorost, L., Sovák, Z.: *Zákon o mediaci a probaci. Komentář*. Eurolex Bohemia, 2002, ISBN 80-86432-32-7
25. Vůjtěch, J. a kol.: *Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivity justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu roku 2000*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2001
26. Vojtěch, J.: *Výzkum institutu obecně prospěšných prací*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1998, ISBN 80-86008-48-7
27. Vůjtěch, J., Karabec, Z., Kotulan, P., Rozum, J.: *Základní poznatky k výzkumu institutu obecně prospěšných prací*, České vězeňství č. 1 / 2000

Příloha

Vážení soudci,

prosím o vyplnění následujícího dotazníku. Vaše poznatky a zkušenosti bych ráda použila ve své diplomové práci na téma Trest obecně prospěšných prací a jejich výkon.

Předem děkuji. Dana Kučerová

1. Je podle vás okruh trestných činů, za které lze uložit trest OPP příliš široký?

- ano* - trest OPP by měl být stanoven u konkrétního trestného činu
- za trestné činy, na které TZ stanoví trest odnětí svobody do 3 let
- jinak

ne

2. Přibližně jaké procento ze všech vámi uložených trestů tvoří trest OPP?

3. Za jaké trestné činy nejčastěji ukládáte trest OPP?

4. Je podle vás maximální výměra trestu vysoká?

ano - kolik by měla podle vás být

ne

5. Kterým pachatelům trest OPP ukládáte (rozdělte 100%)?

a) zaměstnaným

b) nezaměstnaným

6. Ukládáte trest OPP i recidivistovi?

ano - neberu v potaz, že jde o recidivistu

- při uložení to zohledním

ne

7. Jaký trest jste ukládali u obdobných skutků, za které nyní ukládáte OPP, před vznikem tohoto trestu nebo jaký byste pravděpodobně uložili, kdyby OPP neexistovaly?

8. Je podle vás dostatečná koordinace mezi orgány podílejících se na výkonu trestu OPP?

ano

ne - mezi kterými a v čem ji spatřujete

9. Jak hodnotíte spolupráci s probačními pracovníky?

10. Mělo by podle vás být uložení trestu OPP podmíněno souhlasem obžalovaného?

11. Co podle vás brání ukládání většího počtu trestů OPP?

12. Snižuje podle vás ukládání OPP četnost nepodmíněných trestů odnětí svobody?

spíše ano

spíše ne – rozdíl je pouze v výši uloženého nepodmíněného trestu

13. Využíváte zájmových sdružení občanů při užití trestu OPP?

často

občas

nikdy

14. Jak dlouho vykonáváte funkci trestního soudce?